

The Mainstream and the Margins Trade Places:

The Mainstream as a “Runaway” Concept of Literary Criticism

Joanna Orska

ORCID: 0000-0001-5065-6719

We may start by advancing a thesis that, obvious as it may be for literary critics, raises many questions. When we look at how the concept of the mainstream is used in contemporary literary criticism, in which, in addition to the so-called professional, most often academic critics, bloggers, journalists and authors of fan fiction also function, we learn that it is actually used in place of the old concept of the “canon” or the more contemporary concept of the “center” (as defined by Przemysław Czapliński). Canon debates took place in the 1990s and

in the new millennium, and perspectives varied; the understanding of the canon in classical 20th-century literary studies was discussed mainly in intradisciplinary terms – often in the modernist context of the autonomy of (institutionalized) literature.¹ The marketization of art after 1989, which made Czapliński come up with the concept of the “center,” inspired essential revisions of the concept of the canon, especially as regards its place and role in society. As the “core” of literary discourse and a stable premise for critical judgments, the canon was rooted in literary traditions, literary institutions, and the literary scene of the People’s Republic of Poland. Thus, it somewhat corresponded to the literary “Whole,” as defined by Janusz Sławiński, who discussed the disappearance of the “poetic center” in Poland in the early 1990s, just as critics began to embrace postmodern theories of crises. New local communities and aesthetics flourished.² Sławiński argued that the opinion-forming cultural “center” of the Polish People’s Republic relied on hierarchies of literary works, which, in turn, were governed by (academically and politically) institutionalized artistic rules and disseminated by 20th-century media. Indeed, the “center” was determined by abstract mechanisms of reproduction of universal cultural meanings and the critic did not perceive it as a center of political and social influences. The “return of the center,” analyzed in detail by Czapliński in his famous 2007 book, clearly showed how texts that used to be at the “center” which controlled modern social imagination moved, because of changing social contexts, towards the margins of postmodernity.³ The center was from then on conditioned by market demand and competition. As a result, in the modernist binary system of, on the one hand, ambitious masterpieces and, on the other hand, popular bestsellers, the two “unexpectedly traded places” in the internal hierarchy of broadly defined culture. It certainly could not be described as a (supposedly) positive effect of postmodern transformations, the long-awaited democratization of various literary circles.⁴

¹ Such discussions were collected in the publication *Kanon i obrzeża* [The canon and the margins] (2005), inspired by feminist critics: Inga Iwasiów and Tatiana Czerna from the Department of Polish Literature of the 20th century at the University of Szczecin organized a thematic conference and edited the book. In Poland, canon debates took place mainly in the 1990s, among various circles. In 1993, a canon questionnaire was prepared by the weekly *Polityka*, and in 1993/1994 the canon and its revisions were discussed at academic sessions organized by The Institute of Literary Research of the Polish Academy of Sciences and Warsaw SPP; the results of these deliberations were published in three volumes in *Sporne postaci polskiej literatury współczesnej* [Disputed Figures of Polish Contemporary Literature] (1994, 1995, 1996). In 1994, “Znak” published a special issue devoted to the canon with contributions from, among others, Jerzy Szacki, Ireneusz Kania, and Jerzy Jarzębski. The article was a starting point for Jarzębski’s pioneering book *Apetyt na transformę* [Appetite for Change] (1997), where he discussed new phenomena in Polish prose after 1989.

² Janusz Sławiński, “Zanik centrali” [The disappearance of the center], *Kresy* 2 (1994). Reprinted in: *Prace wybrane T. 5, Przypadki poezji* [Selected works Vol. 5, Poetry] (Kraków: Universitas, 2001), 335–339.

³ Inga Iwasiów wrote about how values previously associated with the canon and ambitious literature “moved” to the margins; she interpreted the supposed marginalization of high literature in terms of elitism (“Wokół pojęć: kanon, homoerotyzm, historia literatury” [Around the concepts: canon, homoerotism, history of literature], *Katedra* 1 [2001]: 98–122). Apart from Czapliński, “the return of the center” was also discussed by Piotr Śliwiński (“Gorzej czy normalnie” [Worse or Normal], in: *Przygody z wolnością* [Adventures with freedom] [Kraków: Znak, 2002], 12; Kinga Dunin (“Kopciuszek, Księżę DyDo i wolność” [Cinderella, Prince DyDo and freedom], in: *Karoca z dyni* [The pumpkin coach], [Warsaw, Wydawnictwo Sic!, 2000], 58) and Krzysztof Uniłowski (“Cała prawda o «prozie środka», cz. 2” [The whole truth about middlebrow prose, part 2], *FA-art* 4 [2002]: 32–41).

⁴ In “Teksty Drugie” (5 [1995]: 5–26), Edward Balcerzan wrote about “trading places unexpectedly,” expanding Sławiński’s reflections on the “disappearance of the center” in the context of the cultural, methodological and communication breakthrough. However, he focused on the effects of the disappearance of old, canonical orders, among others, in literary studies.

Before the “return of the center,” Czapliński discussed the phenomenon of “the moving margins,” which were meant to destabilize the center, in its many different meanings. This concept was, as it seems from today’s perspective, an extension of lofty ideas associated with modernism’s community-creating and value-creating powers. For Czapliński, “the moving margins” were part and parcel of a utopian democratic culture built on community values, which were, nevertheless, subject to renegotiation. Thus, it can be said that, in a sense, the dream of “the moving margins” built on Sławiński’s narrative, insofar as the approach to newly democratized Polish culture was cautiously optimistic. “Because if the margins are moving, no one occupies an inferior position forever,” Czapliński wrote, “respectively, the center is never un-touchable and unchangeable, which means that no institutionally endorsed or market-driven center may be created independently of writers, readers, and critics.”⁵ Optimistic as this may sound, Czapliński then explained: “I refer to culture whose margins are not created by the mechanisms of depersonalized mass culture, which is interested in monetary and not spiritual value, and only pretends to be democratic. The domination of the market, using targeted media and mass promotion to reach audiences, immobilized the center and the margins.”⁶ The very idea of a constantly renegotiated diverse canon, an exciting prospect in post-communist Poland in the early 1990s, was ultimately dismissed by literary critics – such a canon appeared to have more in common with a free-market economy than with democracy and freedom. Czapliński advanced this thesis in the introduction to the edited collection *Polityka Literatury* [Politics of Literature] (2009) – Krytyka Polityczna’s guide to new literature which heralded the famous “political turn” in post-transformation Polish criticism.⁷

As I have said, when Czapliński wrote about “the return of the center,” he actually wrote about the media and the publishers becoming new exclusive opinion-forming centers; book buyers now determined the value of literature and literature was dependent on the market and money. New institutionalized tools, literary awards (which were and still are founded by city councils and thus dependent on municipal cultural policies), literary festivals and galas, began to shape the literary scene in Poland.⁸ Czapliński presented his preliminary findings on the “shifts” in value judgments that had taken place in Polish culture in the 1990s in *Ruchome marginesy*, brilliantly describing a phenomenon that perfectly corresponded to the most popular sociological (Zygmunt Bauman) and cultural (Jean Baudrillard) definitions of postmodernism in Poland. However, the nature of the “return of the center,” as preliminarily discussed in *Ruchome marginesy*, implied a secondary “immobilization” of the center and the margins – “the exchange of values” was continually taking place between the

⁵ Przemysław Czapliński, *Ruchome marginesy* [Moving margins] (Kraków: Znak, 2002), 7.

⁶ Czapliński, *Ruchome marginesy*, 7.

⁷ Czapliński distinguished between two “political” canons undergoing reproduction at the end of the 1990s. The nationalist canon triggered identity and patriotic debates; the liberal canon, noble and open to ever new works, concealed its tendency to “sanctify” works of literature and “create” masterpieces – authorities were no longer needed and everyone could make their free, or indeed arbitrary, choice (Przemysław Czapliński, “Polityka literatury, czyli pokazywanie języka” [The politics of literature, or showing the language/sticking the tongue out], in: *Polityka literatury* [The politics of literature], edited collection (Warsaw: Wydawnictwo Krytyki Politycznej, 2008, 20-21).

⁸ Przemysław Czapliński, *Powrót centrali* [The return of the center] (Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2007), 55; Grzegorz Jankowicz, “Piękni wygrani. Wpływ nagród na strukturę pola literackiego” [Beautiful winners. The influence of awards on the structure of the literary field], in: *Literatura polska po 1989 roku w świetle teorii Pierre’a Bourdieu Podręcznik* [Polish literature after 1989 in the light of Pierre Bourdieu’s theory. Textbook], ed. Grzegorz Jankowicz, Piotr Marecki, Jan Sowa (Kraków: Korporacja Halart, 2015), 113-155.

center and what we could more accurately define as fringe culture – and thus the two were constantly being revised because the fixed assets of the literary canon were constantly being exchanged.⁹ The constant exchange of values thus permanently replaced the accumulation of symbolic capital around fixed and stable authorities.¹⁰ Not only objects of critical interest, which were assigned one value or another, were subject to exchange, but, perhaps more importantly, also value judgments, which, in the traditional canon, have traditionally evolved at a slow pace dictated by the history of literature. Respectively, margins were also ever-moving and ever-changing – promotional campaigns turned dazzling debuts into books worthy of the “center,” often overnight, while high-profile titles often lost value and returned to the margins within a year. This phenomenon of the capitalist cultural market was preliminarily described in *Powrót centrali* [The return of the center]. This constant movement of values, a situation where stable community-forming evaluative criteria are being replaced, makes the job of the literary critic difficult.¹¹ Identifying and defining evaluative criteria also proves difficult, except, perhaps, for the simplest ones (bullish literary market with its increasing values and bearish literary market with its decreasing values). The exchange and the movement of capital are autotelic. Czapliński’s remarks on the nature of the “liberal canon” put forward in *Polityka Literatry* still hold true: media attention “sanctifies” a work of literature; such an approach is indeed “canonical” in nature but the need to justify the attention disappears.¹²

The “return of the opinion-forming center,” described by Czapliński primarily in terms of statistical facts and sociology of literature, was, of course, recognized and defined during a long debate: Kinga Dunin wrote about “dominant public discourse,”¹³ in 2000, a number of critics and literary scholars took part in the debate entitled *Literatura w uścisku mediów* [Literature in the grip of the media] in the magazine “Res Publica Nowa;”¹⁴ Anna Nasiłowska published her famous pamphlet *Literaturka* [Little literature] in “Tygodnik Powszechny” in 2005;¹⁵ and Krzysztof Uniłowski discussed the so-called middlebrow fiction (prose for the new middle class) in his books.¹⁶ In a way, this debate found its most potent expression in

⁹ The intersection of two evaluation systems, the modernist one, which relegates popular and generic productions to the margins, and the postmodern one, which excludes overly ambitious works from the mainstream is discussed by Krzysztof Uniłowski in *Elitarni i popularni, głównonurtowi i niszowi* [Elite and Popular, Mainstream and Fringe] (Krzysztof Uniłowski, *Kup pan książkę!* [Buy a book!] (Katowice: Wyd. FA-art, 2008, 204–220). I will refer to it later on in this article.

¹⁰ Tomasz Warczok, Alicja Pałęcka, Piotr Marecki, “Pole literackie w Polsce po 1989 roku” [Literary field in Poland after 1989], in: *Literatura polska po 1989 w świetle teorii Pierre’a Bourdieua. Raport z badań* [Polish literature after 1989 in the light of Pierre Bourdieu’s theory. Report], ed. Grzegorz Jankowicz et al. (Kraków: Korporacja Halart, 2014), 135–136.

¹¹ Uniłowski, *Kup pan książkę!*, 372–373.

¹² Czapliński, *Polityka literatury*, 21.

¹³ Dunin, 41–87.

¹⁴ “Literatura w uścisku mediów” [Literature in the grip of the media] [panel discussion between Przemysław Czapliński et al.], *Res Publica Nowa* 7 (2000): 49–60.

¹⁵ Anna Nasiłowska, “Literaturka. Polska bez pisarzy” [Little literature. Poland without writers], *Tygodnik Powszechny* 46 (2005).

¹⁶ Krzysztof Uniłowski, “Proza środka, czyli stereotypy literatury nowoczesnej” [Middlebrow prose, or the stereotypes of modern literature], in idem: *Granice nowoczesności. Proza polska i wyczerpanie modernizmu* [The limits of modernity. Polish prose and the end of modernism] (Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2006), 156–195.

political literary essays published by “Ha!Art”¹⁷ and “Krytyka Polityczna.”¹⁸ Though their approach to the place and the social role of literature differed, all critics pointed to how the meaning and the function of the “center” changed. Dunin argued that the center no longer established the foundations for community values (whether by force or as a result of negotiation) but instead promoted fashions, invalidated all that was not fashionable, made some writers famous and rendered others obsolete.¹⁹ So, the center was not so much concerned with evaluation as with marketing, and in the Polish People’s Republic the latter was associated with the margins of literary criticism. According to many contemporary writers and critics, the social (and thus political) importance of literature and criticism postulated by Dunin could be critically read against the contemporary incoherent and fluid field of literary criticism dominated by mass and social media. It is, after all, as Dunin explained, determined by ethical concerns. To what do we owe the popularity of the concept of the mainstream? Perhaps we still think about art in terms of “new market rules” which were first introduced in 1989 and discussed by critics in the late 1990s and the early 2000s? Can we think about the mainstream in terms of the canon? Or is it an opinion-forming entity which resembles Czapliński’s media “center” but functions under a different name? I will try to answer these questions below.

Firstly, in the 2000s, and both Dunin’s and Czapliński’s texts were written in the 2000s, we witnessed another shift in socio-cultural meanings previously associated with and governed by the canon and the center: the digital media revolution relegated twentieth-century mass media (such as magazines, radio, TV) to second place.²⁰ Concurrently, we noticed the simultaneous homogenization and massification in the sender-receiver communication model in literature. From the perspective of the critical literary debate discussed in this article, the changes brought about by the digital revolution, to refer to Manuel Castells’ notion of network society, involved fundamental decentralization and de-hierarchization of the entire structure of sending and receiving information. This new communication model was essentially “flat” and limitless. From our point of view, this rendered defining what we call literature or art increasingly difficult. Castells’ information network has replaced Max Weber’s pyramid-like hierarchical communication model of bureaucratic institutions.²¹ While it may sound banal, this new “network” approach to social communication, including literary criticism, essentially allows us to transcribe Czapliński’s notion of the media center into a new mainstream context. In contemporary criticism, it seems, the mainstream is defined in a fairly simple way, even if it is sometimes metaphorized by critics. The mainstream is both a center and a tool for

¹⁷*Literatura polska 1989–2009: przewodnik* [Guide to Polish literature 1989–2009], ed. Piotr Marecki (Kraków: Korporacja Ha!art, 2010); *Literatura polska po 1989 roku w świetle teorii Pierre’a Bourdieu. Podręcznik*, ed. Grzegorz Jankowicz, Piotr Marecki, Jan Sowa (Kraków: Korporacja Ha!art, 2015); *Literatura polska po 1989 w świetle teorii Pierre’a Bourdieu. Raport z badań*, ed. Grzegorz Jankowicz et al. (Kraków: Korporacja Ha!art, 2015).

¹⁸*Polityka literatury. Przewodnik Krytyki Politycznej*, edited collection (Warsaw: Wydawnictwo Krytyki Politycznej, 2009).

¹⁹Dunin, 58.

²⁰Bogusława Bodzioch-Bryła, “Nowe media wobec jednostki i społeczeństwa” [Individual, society and the new media], in: Bogusława Bodzioch-Bryła et al., *Przepływy, protezy, przedłużenia...: przemiany kultury polskiej pod wpływem nowych mediów po 1989 roku* [Flows, prostheses, extensions ...: new media and the changes in Polish culture after 1989] (Kraków: Akademia Ignatianum w Krakowie, Wyd. WAM, 2015), 33–34.

²¹Anthony Elliott, *Contemporary Social Theory: Introduction* (New York: Routledge, 2021), 290.

exercising pure influence; like the information network, it does not require any permanent value-creating point of reference, be it in the form of a canon or an authority, to function. In the network model of social communication, the concepts of the canon and the center lose their meanings – and not because the center, the foundation for the public debate, is seized or “controlled” by the caste holding political power. Przemysław Czapliński discussed such scenarios in *Powrót centrali* and, more recently, in an online debate on new concepts of literary criticism organized by the Laboratory of Contemporary Critical Forms in Wrocław.²² An opinion-forming and value-creating center which could be “controlled” by a political group only exists in Max Weber’s twentieth-century model of social communication with its hierarchy of community values and bureaucratic institutions (or, as Max Weber put it, “the iron cage of bureaucracy”). In the “network society,” the communication model is de-hierarchized and fragmented, divided into (physically) separate, yet deliberate and sequential, programmable identities.²³ If we apply this organizational principle to the exchange of information and cultural goods in mass communication in the network society, it will turn out that sending, receiving, the message, and the code all undergo homogenization.²⁴ In the network model, anyone can be a sender and anyone can be a receiver and everyone becomes exchangeable information, and thus a commodity and an artistic performance, at least in theory based on unique codes. However, contrary to what Castells argued, in the network society, the notion of the center does not entirely disappear. The center may and does manifest itself everywhere: as a momentary success that immediately turns into a failure. The mainstream does not provide a point of reference for critical evaluation; as in the case of the center, the point of reference is the exchange, which is a value in itself. However, the changes within the mainstream and the margins are not as predictable as in the case of the popular and the avantgarde – as seen in Czapliński’s more stable concept of the center that relies on 20th-century media. In the critical perspective I propose, I read such dynamic exchanges in the “network” communication model in and through the telling act of “running away from the center.” After all, the center always implies immobilization and “canonization” which could put an end to the exchange of values, which, from the point of view of the liberal cultural market, is not desired.

The concept of the mainstream has been used and defined in a number of ways in literary criticism. It is not a stable aesthetic and ideological category. However, it is almost universally assessed in terms of something undesirable and negative. Usually, in literary criticism, the “mainstream” functions as a synecdoche for imaginary unauthorized violence and as such it challenges criticism, which once occupied the position of an authority on the literary scene. Today, literary criticism, in all its more and less professional forms, is deliberately located in the marginal space.

²²Przemysław Czapliński, *Pojęcia krytyczne i krytyka pojęć literackich* [Critical concepts and the criticism of literary concepts] (panel discussion, unauthorized statement), <https://www.youtube.com/channel/UCBeKx7WCAAd5ecuDmokLTdg> (date of access: 23 Feb. 2022).

²³Manuel Castells, *The network society* (Washington, DC: Johns Hopkins Center for Transatlantic Relations, 2005), 410-411.

²⁴I deliberately do not take into account the context which in the perspective of network communication ceases to represent what is heteronomous in the act of communication; if I did, in our new model of literary criticism, we would have to take into account factors which were absorbed into the mainstream mechanisms of continuous exchange of all values. One could even say that Castells’ network society, because it is an endless network, makes it impossible to evaluate anything in terms applicable for autonomous and heteronomous communication models. A very good example of this has been discussed during the panel discussion *O niezgodzie w literaturze* [On resistance in literature] at the 24th Stacji Literatura [Literature Station] in Stronie, which I describe below.

The critic usually wants to reside on the redefined, forever moving margins, which, especially in the era of the mass media, are synonymous with independence. Thus, what is unique for new critical discourses is that they either move away from the mainstream or that they remove this concept outside the scope of their field; as a result, as I have said at the beginning, broadly understood literary criticism cannot treat “the mainstream” as its point of reference and only refers to it occasionally, usually situating it in opposition to its “marginality.” The mainstream as such does not need to be strictly defined; it is whatever literary criticism currently needs to oppose. As a result, the mainstream’s purely operational understanding holds virtually no stable meanings; the mainstream is conceptually reduced to an act of abusing power. In the next section, I will try to show how contemporary literary critics define the mainstream.

In an essay which summarized the 25th *Stacja Literatura* [Literature Station], entitled “W stronę mainstreamu” [Towards the mainstream], Weronika Janeczko, a critic who cherishes the more avant-garde past of the *Biuro Literackie* publishing house, expresses some concerns about its current publishing policy. The jubilee goal of *Biuro Literackie* in 2020 (the publishing house celebrated 25 years of history and growth) was not only to publish Polish poetry but also “to turn towards the mainstream, and so far, at least explicitly (perhaps with some exceptions, including Kora’s or Ciechowski’s books), *Biuro Literackie* did not tolerate the mainstream.”²⁵ According to Janeczko, this “turn towards the mainstream” was marked by the publication of novels, almanacs, and commemorative poetry collections by iconic foreign authors, Bronka Nowicka’s mainstream poetic prose, and two books of poems by Joanna Roszak and Katarzyna Szweda, described by the critic as “conventional.” The fact that the mainstream often functions as an undefined concept becomes clearly visible at this point, which, however, only raises further questions. Did Janeczko objectively discuss *Biuro Literackie*’s “love affair” with the mainstream? After all, the publishing house simply published books that could potentially be sold at the Polish bookstore chain *Empik*. Or perhaps *Biuro Literackie* simply entered into a dialogue with literary tradition, trying to co-build a new canon of modern poetry by occasionally publishing selections of poetry by Karpowicz, Różewicz and Wojacek? Or maybe there is something wrong with the way Janeczko defines the mainstream? After all, in my understanding, *Biuro Literackie*’s “turn towards the mainstream” simply involves popularizing culture. Is Janeczko right to criticize authors who employ a slightly more conventional form of modernist aesthetics but modernist nonetheless? Or, perhaps, *Biuro Literackie*’s jubilee picks are at odds with how the mainstream works? Is it simply impossible to define the mainstream, since it is so difficult to determine what can or cannot be classified as such? It is not surprising that the publisher of Polish poetry is trying to appeal to the mainstream reader. As for Janeczko, she simply uses only one of the possible intuitive definitions commonly associated with our new fragmented and “networked” center. Before I summarize how other critics define the mainstream, however, let me first address the abovementioned question of “running away” from the mainstream. The guests of the festival in *Stronie* in 2019 experienced it firsthand. At this point, let me recount an anecdote.

²⁵Weronika Janeczko, “W stronę mainstreamu” [Towards the mainstream] (2021), <https://www.biuroliterackie.pl/biblioteka/debaty/w-strone-mainstreamu-1/> (date of access: 16 Nov. 2021).

The motto of a poetry panel on “resistance” organized at the 24th Stacja Literatura was “Suffer not,” a quote from Patti Smith’s “Radio Baghdad.” Three poets, a translator, and a book publisher discussed different, at times conflicting, roles and functions of literature. The entire literary scene and all forms of resistance were taken into consideration, including, for example, the enforcement of copyrights by publishing houses, an action which Czapliński once associated with the center.²⁶ One of the panellists, Filip Łobodziński, told his story of active resistance and transforming social reality: he recounted a media scandal in which he was involved. An anonymous internet user criticized his translation of Bob Dylan’s lyrics on *onet.muzyka*. She posted many unfavourable remarks and, according to Łobodziński, she also lied: “she said that my friends and family were responsible for the best translations in the book *Duszny kraj* [an anthology of translations of Dylan’s lyrics].”²⁷ This particular case, which Łobodziński discussed in response to Magdalena Rigamonti’s question, who chaired the panel, was resolved in a court of law. The court ordered for the IP address of the computer which the anonymous internet user used to be disclosed. The woman was found guilty of libel and sentenced to a fine, as reported in the Polish daily newspaper “Dziennik. Gazeta Prawna.” Łobodziński, who agreed with Rigamonti’s suggestion, told this story to show that he, as a writer, would “suffer not” cyberlibel committed by anonymous internet users. It should be added that in this case it was a court of law, and not a literary institution *per se*, that reacted. This reaction was directed against internet fora and the fact that they spread misinformation, hatred, and lies, often without legal consequences. Thanks to a Weberian institution, Łobodziński could make this dispute over the translation of Dylan’s lyrics “real.” Acting beyond the “network,” he shocked the decentralized center, which posulated that every author was inevitably within the immediate reach of the reader. I will not comment further on the effects of this, undoubtedly, fascinating interaction, both in political and sociological terms. I am instead interested in the unexpected act of “trading places” – roles and functions – between the powerful center and the subordinated margin, with its language of contention. The margin, namely the reader, comes up with a libelous story about a book of translations by a “mainstream” writer, translator, and journalist and poses a threat to this writer because it, too, functions as an opinion-forming, albeit unwarranted, authority. Interestingly, the focus is not on fiction writing and literary techniques, which is usually the subject of heated online debates, but on the writer’s intellectual property, which may only be defended in a court of law. This particular literary debate is about the truth about whether Łobodziński did translate all the lyrics himself or not, and not literature *per se*; respectively, the values associated with such a dispute by its participants, the writer and the reader, are not rooted in literature, although the conflict itself, which concerns the quality of the said translations, may be considered “literary.” For Łobodziński, this deformed communication situation in the network society (in this case concerning a quasi-literary debate) – neither real nor unreal, decentralized and boundless – and revolving around self-proclaimed authorities who base their judgments on their own opinions, personally hurt

²⁶Beata Stasińska was one of the panelists. She was an extremely influential publisher at the turn of the 20th and 21st centuries. She is currently partner at the Foksal Publishing Group. She is also one of the three founding editors of the famous WAB publishing house.

²⁷Filip Łobodziński, “O niezgodzie w literaturze” [On resistance in literature] ([2020] panel discussion, unauthorized statement), <https://www.biuro-literackie.pl/biblioteka/nagrania/o-niezgodzie-literaturze/> (date of access: 16 Nov. 2021).

him and he chose to use pure power and the law to reach the fluid core of the networked center. At the same time, Łobodziński discussed his experiences at a panel which celebrated resistance to the soulless, the normative, and the systemic, reminiscent of Weber's "iron cage of bureaucracy," using language which corresponded to non-institutionalized forms of resistance to such power.

I specifically refer to such a striking example of a dynamic transformation of concepts that organize and hierarchize social reality into networked concepts-entities operating in the non-hierarchical communication model. The concept of the mainstream is used in a much more stable manner in literary criticism; literary criticism is, after all, academic and objective, and the mainstream is usually defined and described with greater specificity. In academic texts, the mainstream does not openly or unequivocally function as a negative category. Nevertheless, different critics define the mainstream in different ways, and it often seems that taking a "mainstream" position is not commendable. Indeed, let us take a look at Dorota Kozicka's and Inga Iwasiów's texts. Differ as they may in terms of intention, style, and date of publication, similarly to Janeczko's essay, both books refer to a broad understanding of the mainstream. In Kozicka's book *Krytyczne (nie)porządki* [Critical (dis)order], published in 2013, the mainstream functions in a twofold manner. We read about "mainstream, journalistic criticism, and criticism practiced in fringe literary magazines"²⁸ and "the mainstream media."²⁹ Respectively, Kozicka writes about "masters, guardians of the truth and beneficiaries of the literary mainstream"³⁰ and "projects of literary feminist criticism rewritten by a mainstream critic" (Kozicka refers to Czapliński³¹). In *Odmrażanie* [Defrosting], a book from 2020 with a more self-reflective and artistic rather than metacritical or critical character, Iwasiów refers to the mainstream a number of times. She writes, for example, about "biopolitical mechanisms implemented into the intellectual mainstream thanks to Michel Foucault's books" – "which are no longer fashionable after the turn to the non-anthropocentric humanities;"³² biographies written "between the mainstream culture and the academic margin," which feature "either indiscretions or meticulous footnotes;"³³ and "the limits imposed on women writers in Poland, the requirements of the shallow market, and censorship imposed by critical habits and mainstream tastes."³⁴

²⁸Dorota Kozicka, *Krytyczne (nie)porządki* [Critical (dis)order] (Kraków: Universitas, 2013), 130.

²⁹Kozicka, 161.

³⁰Regarding modern classics. Kozicka, 152.

³¹Kozicka, 210.

³²Inga Iwasiów, *Odmrażanie. Literatura w potrzebie* [Defrosting: Literature in need] (Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, 2020), 8.

³³Iwasiów, *Odmrażanie*, 173.

³⁴Iwasiów, *Odmrażanie*, 194. Of course, not all critical texts employ such varied approaches to the "mainstream." In Paweł Kaczmarek's *Wysoka łączliwość* [High Connectivity], the "mainstream" is consistently defined as a popular media discourse (socio-cultural press, television, digital editions of literary magazines addressed to the general public) which slowly consumes critical debate. Professional criticism and popular criticism give rise to "middle-brow criticism," which responds to the media demand. Kaczmarek is consistent in his argumentation, allowing us to conclude that the mainstream is something negative, undesirable. For Kaczmarek, Andrzej Franaszek is such a "mainstream" critic and what the mainstream (i.e. capitalist and liberal) media, which (occasionally) discuss poetry, want might be described as follows: "«How did Franaszek become perhaps the most important mainstream literary critic?». If Franaszek's texts are genuinely interesting today, it is because his growing influence exposes the essentially defective nature of contemporary cultural life in Poland. He is the Balcerowicz or Korwin-Mikke of Polish criticism – lots of common sense, strong views and a lot of energy invested into the creation of his public persona." Paweł Kaczmarek, *Wysoka łączliwość* [High Connectivity] (Wrocław: Fundacja im. Tymoteusza Karpowicza, 2019), 211.

Let us also take a look at shorter critical texts associated with specific literary events. I shall discuss poetry criticism, referring to numerous reviews, answers to questionnaires, and discussions that may be found on Biuro Literackie's website. The term mainstream is employed there in all kinds of contexts, many of them negative. Regardless of what the mainstream represents, one thing is clear: firstly, the mainstream is no good, and secondly, no critic would ever define themselves as "mainstream," regardless of their affiliation and the meanings with which the mainstream is occasionally associated. In response to Biuro Literackie's 2016 questionnaire *Nowy (polski) głos w Europie* [The New (Polish) voice in Europe], Karol Maliszewski talked about Mirka Szychowiak and Krzysztof Bieleń in the wider critical context of underrated/overrated authors: "They both belong to my world, the hierarchy of values I have built for 30 years, because they are so perfectly invisible to the mainstream, so true to themselves, and at the same time they are open to people who read differently, who read next to them."³⁵ In 2020, commenting on the books published by Biuro Literackie that year (and, apparently, adopting a different perspective than Janeczko), the critic thus described Katarzyna Szweda's *Bosorka*:

So, at first, we find it surprising that such poetry may exist in this day and age and that it has been accepted and not banished as a provincial literary movement – a charming folklore-like curiosity. Something must have happened to the way in which we read literature; after all, the mainstream appreciated and honored this post-Lemko novel; it was considered noteworthy, maybe even equal to Dyciu's [Eugeniusz Tkaczyszyn-Dycki – JO] post-Ukrainian novel. First of all, we witness gender mainstreaming, that is, including gender issues in mainstream politics, by all means: affirmative action (also known as "positive discrimination") or compensatory measures.³⁶

For Karol Maliszewski, the mainstream comprises academic criticism, literary awards, literary criticism, and, last but not least, the opinion-forming media – and his findings, as a "marginal" critic, are interesting insofar as he undoubtedly is a part of all these (poetic) mainstream dimensions, and his voice is recognized there. For Kacper Bartczak, who participated in the *Nowe języki poezji* [New Languages of Poetry] debate, also organized by Biuro Literackie, the mainstream is only the media, although Karolina Felberg, whom he praises below, is an academic critic:

When some years later Karolina Felberg discussed Rae Armantrout's *Dark Matter* in "Tygodnik Kulturalny" [Cultural News] on TVP Kultura, her knowledge and great understanding of Armantrout's innovative poems clashed with the incoherent stutter of other guests who were only able to talk about this clear poetry in terms of how difficult it was and how it broke down language. And this was not original. Unoriginally, almost predictably, the mainstream cannot interact with contemporary poetry which does not make anything easier by employing the confessional mode and instead constantly takes formal, intellectual, political and conceptual risks. The power of such poetry is still off the media radar.³⁷

³⁵Karol Maliszewski, "Konrad Góra, którego najmocniej czuję" [Konrad Góra, whom I feel the most] (2016), <https://www.biuroliterackie.pl/biblioteka/debaty/konrad-gora/> (date of access: 17 Nov. 2021).

³⁶Karol Maliszewski, "Zamykam oczy, otwieram oczy" [I close my eyes, I open my eyes] (2021), <https://www.biuroliterackie.pl/biblioteka/debaty/zamykam-oczy-otwieram-oczy/> (date of access: 17 Nov. 2021).

³⁷Kacper Bartczak, "Język jest grą. Planszówka bez planszy" [Language is a game. A board game without a board] (2020), <https://www.biuroliterackie.pl/biblioteka/debaty/jezyk-jest-gra-planszowka-bez-planszy/> (date of access: 17 Nov. 2021).

As an academic critic and poet, Bartczak strongly emphasizes his marginal position in relation to the mainstream tools of popularizing culture; however, he still holds on to his power as an opinion-forming authority. It should be said that our understanding of the mainstream is further challenged when we analyze how poets speak about poetry in public debates, which does not take place often these days. Although Dawid Mateusz, Bartczak's co-panelist, does not use the word mainstream, we know exactly what he means when he talks about exerting influence on the status of literature and the questionable actions of some authors:

I asked if [the poets, J.O.] would like to say something, and in response I got: it got boring / it no longer affects us / it is a waste of time and gets on your nerves / it is impossible to read it. And I am not surprised at all. I am also not surprised that they do not want to annoy the main players in the field (jurors, academic professors, important critics). But I've already seen too much, I know this field and the rules that govern it too well to take it seriously. Unfortunately, I can see quite clearly what is behind this game, who aspires to what, who supports whom and why, who will write a positive or a negative review for whom, but also, on the other hand, who works hard for award nominations, mainly through socializing, and also who desperately wants to get on some award boards.³⁸

In Mateusz's essay, entitled *Damy wam tam, gdzie was nie ma* [We will give it to you where you are not], the mainstream are effectively networks established in the literary field, associated with hierarchies and traditions which date back to the 1990s. In this perspective, the "mainstream" represents the poetics of the generation gap, insofar as the older generation, the winners, are in control of awards, positive reviews and popularity contests in a manner which has virtually not changed since the times of the Polish People's Republic.

In *Kup pan książkę*, published in 2008, Krzysztof Uniłowski does not actually use the English term "mainstream;" instead he writes a lot about "główny nurt,"³⁹ describing its various incarnations.⁴⁰ Uniłowski argues that Polish criticism no longer follows "vertical" classifications (high-low, elite-popular) but instead is organized in horizontal terms (central-peripheral, mainstream-marginal). He emphasizes that the ideological premises of "literary modernism" were transformed into "an ideology which validates, or even glorifies, contemporary society and the free market, which effectively leads to the devaluation of literature's critical functions."⁴¹ Uniłowski also shows how confusing the mainstream, as a concept, is, because the old hierarchical system of values and the new market system of values, in which the author competes for the reader's attention, overlap. The critic analyzes Agnieszka Wolny-Hamkało's review of Drotkiewicz's novel *Paris London Dachau*, published by the Lampa i Iskra Boża publishing house, which Wolny-Hamkało described as kitschy and criticized the publishing house for lowering its standards. According to Uniłowski, Wolny-Hamkało criticized the publishing house from an elitist perspective – she presented it as a mainstream (popular)

³⁸Dawid Mateusz, "Damy wam tam, gdzie was nie ma" [We will give it to you where you are not] (2020), <https://www.biuroliterackie.pl/biblioteka/debaty/damy-wam-tam-gdzie-was-nie-ma/> (date of access: 17 Nov. 2021).

³⁹"Główny nurt" may be translated into English as "the mainstream" (translator's note).

⁴⁰The first edition of the article, to which I will refer, was published in 2005 in the book *Kanon i obrzeża*, which I mentioned at the beginning of my essay.

⁴¹Uniłowski, *Kup pan książkę!*, 208.

entity and contrasted this new-found popularity with the publishing house's niche, artistic, and avant-garde history:

[...] the publication of Drotkiewicz's novel is not only a betrayal of the highest artistic ideals, but also destroys the literary scene. [...] Indeed, the applied criteria appear confusing: the reviewer refers to modernist elitism but only for the greater good of ... civil society. Her review appeared in an alternative medium (at least it appears to be alternative), namely on the Internet, on the Polish Radio's webpage. However, the Polish Radio, as an institution, is more influential and significant for mass communication than a newly founded literary magazine, but it is the latter that appears to be a breeding ground for populism and kitsch, while the website of the Polish Radio goes against the popular and the kitschy and defends "high" culture endangered (by the young). The young poet and reviewer Wolny-Hamkało criticizes Dunin-Wąsowicz for betraying the "niche," but at the same time she employs the logic used by mainstream critics.⁴²

Uniłowski shows that contemporary evaluation criteria are somewhat incoherent, insofar as to defend the interests of the literature of the center, whose status is unquestionable, criticism employs the language of resistance to the centralized. I have also tried to show this earlier in my text. And Uniłowski, in a way, personally witnessed that "the mainstream and the margins may unexpectedly trade places" when Monika Świerkosz accused him of criticizing "middlebrow fiction" from an elitist perspective. Świerkosz accused the critic of conservatism, drawing parallels between his position and the dominant and traditional opinion-forming cultural center, once supported by the authority of the academy – without questioning whether such a position may today, objectively, be adopted by (after all) marginalized literary criticism. Świerkosz, who will be the last critic I shall discuss in the present article, reevaluates the positions held by the margins and the canon, which she identifies with the mainstream, from the perspective of feminist criticism. She discusses the reception of Olga Tokarczuk's works, as it moved from the margins to the mainstream. Her perspective, which is to some extent consistent with the critical rhetoric of the 1990s, is as follows:

I think of Tokarczuk's initial marginality as a writer in the sense in which "femininity" ("menstruation"), provincialism, and popularity ascribed to her texts are considered in our culture, and in the canon, to be the opposites of "masculinity," universality, elitism – genuine artistic values. This gradual, but not easy, transition of Tokarczuk's works to the literary mainstream is confirmed by the numerous and telling changes of her publishers.⁴³

Świerkosz redefines the concept of "middlebrow prose" by referring to a "male-centered" canon of literary tradition, which Uniłowski, as an academic, supposedly defends, thus admitting that, in fact, Tokarczuk is in a win-win situation. The new center is based on both popularity and engagement; it builds new paradigms of resistance towards the "male-centered" world from the perspective of, firstly, creativity, and secondly, ethical change. And "making the world a better place" constitutes today the very essence of the mainstream. It is not my

⁴²Uniłowski, *Kup pan książkę!*, 210.

⁴³Monika Świerkosz, "«Czystej między niewiastami» droga do kanonu" [«Pure among women» moves to the canon], in eadem: *W przestrzeniach tradycji. Proza Izabeli Filipiak i Olgi Tokarczuk* [In the spaces of tradition. Izabela Filipiak's and Olga Tokarczuk's prose] (Warsaw: IBL, 2015), 156.

intention to enter into the debate on Tokarczuk's prose; I only point to the fact that if the center manifests its "marginality," combining potential for social change and social criticism with formulism, which makes massification possible, we operate in a non-critical, counterfactual, space. In such a space, it is no longer possible to evaluate both literature and criticism without contradictions. In Świerkosz's opinion, the strength of Uniłowski's elitism lies in his elite marginality, but this does not mean that this discourse controls the language and the logic of the margins. It seems that academia, a former center that today is synonymous with immobilizing meanings, is losing in the critical literary debate – as a central margin, it is bound to fail. And the potential of the real center, the mainstream, is the margins' prongness to change, refusal to follow the rules. This does not necessarily have to have anything to do with the findings of the critic who chooses to position himself outside the mainstream. The elitism of the avant-garde, the elegant ghetto of intellectuals – such critical contexts of the debate on the center and the margins after 1989 are simply unthinkable in the network society. Online literary debates on various fan fora clearly show that direct communication between authors and readers, usually in the form of direct and quick exchanges, is formative in the creation of values. Educated middlemen are not needed. However, critical debates are always inscribed in a communicative model associated with the act of forcing cultural phenomena into the mainstream (which is both desired and abhorred). This model could also be part of the transactional space. Although being in the center is desired, it is also associated with the accepted, the sacred, and the canonical – soon, whatever is in the center will become conservative and thus obsolete. Understandably, such a negative view of the mainstream poses a threat to any authority.

Over a relatively short period of time, the nature of the opposition between the center and the margins had changed many times, giving rise to even more chaotic and deformed critical criteria, especially in the network model of communication about literature. Contemporary critics struggle to define and understand the "mainstream" because, as Uniłowski suggested, we live in strange times – the times in which the old and the new critical criteria overlap. This confusion, which ten years ago frustrated literary criticism, in the 1990s had been often associated, in positive terms, with freedom, with the blurring of distinctions between high art and popular art which gives rise to one egalitarian postmodern culture. While I argue that the concept of the mainstream in network society is incomparable with the "center," which is associated with institutionalized literary debates and old hierarchical systems, one thing remains unchanged when it comes to the new Polish literary scene. Aleš Erjavec, an art historian who studies avant-garde and political changes which have been taking place in the Soviet Union's satellite countries since the 1980s, has identified a common feature of "post-socialist" postmodernism. Unusual in the eyes of Western modernism, it is art's power to provoke social change. This belief in art's power has been shaped, in equal measure, by Marxist criticism and Romanticism.⁴⁴ According to Erjavec, the belief that artists may "change the world for the better" is what makes modernism and postmodernism in the former USSR satellite countries special.

⁴⁴Aleš Erjavec, "Introduction", in: *Postmodernism and the Postsocialist Condition*, ed. Aleš Erjavec (London: University of California Press, 2003), 24–25.

In Poland, the “mainstream” could also be defined as a set of dominant artistic styles and beliefs, similarly to the English-language dictionary definition. The mainstream is “the culture of the center” that we would define as universal, insofar as it is accepted by most people (cf. *Cambridge Dictionary*). The concept of the “mainstream” was used in the United States as early as in the 1950s; we can speak not only of the mainstream media, mainstream republican politics, but also mainstream Hollywood movies. Certainly, the concept of the mainstream, like all concepts in the late modern world, is prone to, at times, drastic changes; we know that the mainstream absorbs values from the margins (whatever their definition may be), that it is receptive and that it imitates everything that it may benefit from. Nobody expects the mainstream to be “deep,” to offer interesting readings and fair judgments. However, even though the mainstream is thriving in Poland, the post-socialist context is bound to make things interesting. This concept remains anachronistically elitist in Poland. On the one hand, like the old communist-modernist “center,” it is “serious” and occupies a high position in the artistic hierarchy. On the other hand, it plays the role of a (relatively and digitally popularized) post-culture, which ensures its universality. The Polish mainstream, an entity that is not entirely critical, literary, publishing, journalistic, nor academic, has inherited from its two very different ancestors a unique aura of intellectualism. On the one hand, there is nothing wrong with it; on the other hand, it is problematic – because we want to zoom in on the mainstream. And yet, whenever one wants to touch or control the mainstream, it moves, as if it did not exist – and occasionally it even becomes us. Those who bask in mainstream waters think they operate in the margins and offer their (hard?) work as proof. Beyond the margins, more and more ruthless policies flourish. Marginal fighters on all sides, with effects adjusted to the actual power of their messages, try to be different from one another and yet they compete for the same mainstream position, which they will, at least ostensibly, want to abandon immediately.

translated by Małgorzata Olsza

References

- Bartczak, Kacper. "Język jest grą. Planszówka bez planszy" (2020). <https://www.biuroliterackie.pl/biblioteka/debaty/jezyk-jest-gra-planszowka-bez-planszy/>. Date of access: 17 Nov. 2021.
- Bodzioch-Bryła, Bogusława. "Nowe media wobec jednostki i społeczeństwa". In: Bogusława Bodzioch-Bryła, Lilianna Dorak-Wojakowska, Michał Kaczmarczyk, Adam Regiewicz. *Przeptywy, protezy, przedłużenia...: przemiany kultury polskiej pod wpływem nowych mediów po 1989 roku.*, 19-47. Kraków: Akademia Ignatianum w Krakowie, Wyd. WAM, 2015.
- Castells, Manuel. *The network society*. Washington, DC: Johns Hopkins Center for Transatlantic Relations, 2005.
- Czapliński, Przemysław. *Ruchome marginesy. Szkice o literaturze lat 90*. Kraków: Znak, 2002.
- – –. *Powrót centrali: literatura w nowej rzeczywistości*. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2007.
- – –. "Polityka literatury, czyli pokazywanie języka". In: *Polityka literatury. Przewodnik Krytyki Politycznej*. Ed. Kinga Dunin, 6-39. Warsaw: Wydawnictwo Krytyki Politycznej, 2009.
- – –. *Pojęcia krytyczne i krytyka pojęć literackich* (panel discussion, unauthorized statement, 2021). <https://www.youtube.com/channel/UCBeKx7WCAAd5ecuDmokLTdg>. Date of access: 23 Feb. 2022.
- Dunin, Kinga. "Kopciuszek, książkę DyDo i wolność". In eadem: *Karoca z dyni*. Warsaw: Wydawnictwo Sic!, 2000.
- Elliott, Anthony. *Contemporary Social Theory: Introduction*. New York: Routledge, 2021.
- Erjavec, Aleš. *Introduction*. In: *Postmodernism and the Postsocialist Condition*. Ed. Aleš Erjavec. Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 2003.
- Iwasiów, Inga. "Wokół pojęć: kanon, homoerotyzm, historia literatury". *Katedra* 1 (2001): 98–122.
- – –. *Odmrażanie. Literatura w potrzebie*. Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, 2020.
- Janeczko Weronika, "W stronę mainstreamu" (2021). <https://www.biuroliterackie.pl/biblioteka/debaty/w-strone-mainstreamu-1/>. Date of access: 16 Nov. 2021.
- Jankowicz, Grzegorz. "Piękni wygrani. Wpływ nagród na strukturę pola literackiego". In: *Literatura polska po 1989 roku w świetle teorii Pierre'a Bourdieua. Podręcznik*. Ed. Grzegorz Jankowicz, Piotr Marecki, Jan Sowa. Kraków: Korporacja Ha!art, 2015: 113-155.
- Jarzębski Jerzy. *Apetyt na przemianę*. Kraków: Znak, 1997.
- Kaczmarczyk, Paweł. *Wysoka łączliwość. Szkice o poezji współczesnej*. Wrocław: Fundacja im. Tymoteusza Karpowicza, 2018.
- Kanon i obrzeża*. Ed. Inga Iwasiów, Tatiana Czerna. Kraków: Universitas, 2005.
- Kozicka, Dorota. *Krytyczne (nie)porządki. Studia o współczesnej krytyce literackiej w Polsce*. Kraków: Universitas, 2013.
- Literatura polska 1989–2009: przewodnik*. Ed. Piotr Marecki. Kraków: Korporacja Ha!art, 2010.
- Literatura polska po 1989 roku w świetle teorii Pierre'a Bourdieua. Podręcznik*. Ed. Grzegorz Jankowicz, Piotr Marecki, Jan Sowa. Kraków: Korporacja Ha!art, 2015.
- Literatura polska po 1989 w świetle teorii Pierre'a Bourdieua. Raport z badań*. Ed. Grzegorz Jankowicz, Piotr Marecki, Alicja Pałęcka, Jan Sowa, Tomasz Warczok. Kraków: Korporacja Ha!art, 2014.

- “Literatura w uścisku mediów” [editorial discussion]. Participants: Przemysław Czapliński, Kinga Dunin, Jerzy Jarzębski, Dariusz Nowacki, Piotr Śliwiński, Marek Zaleski). *Res Publica Nowa* 7 (2000): 49–60.
- Łobodziński, Filip. “O niezgodzie w literaturze” [panel discussion, unauthorized statement]. <https://www.biuroliterackie.pl/biblioteka/nagrania/o-niezgodzie-literaturze/>. Date of access: 16 Nov. 2021.
- Maliszewski, Karol. “Konrad Góra, którego najmocniej czuję” (2016). <https://www.biuroliterackie.pl/biblioteka/debaty/konrad-gora/>. Date of access: 17 Nov. 2021.
- – –. “Zamykam oczy, otwieram oczy” (2021). <https://www.biuroliterackie.pl/biblioteka/debaty/zamykam-oczy-otwieram-oczy/>. Date of access: 17 Nov. 2021.
- Mateusz, Dawid. “Damy wam tam, gdzie was nie ma” (2020). <https://www.biuroliterackie.pl/biblioteka/debaty/damy-wam-tam-gdzie-was-nie-ma/>. Date of access: 17 Nov. 2021.
- Sławiński, Janusz. “Zanik centrali”. *Kresy* 2 (1994). Reprinted in: Janusz Sławiński, *Prace wybrane T. 5, Przypadki poezji*, 335–339. Kraków: Universitas, 2001.
- Śliwiński, Piotr. “Gorzej czy normalnie”. In idem: *Przygody z wolnością. Uwagi o poezji współczesnej*, 11–21. Kraków: Znak, 2002.
- Świerkosz, Monika. “«Czystej między niewiastami» droga do kanonu”. In eadem: *W przestrzeniach tradycji. Proza Izabeli Filipiak i Olgi Tokarczuk w sporach o literaturę, kanon i feminizm*, 156–178. Warsaw: IBL, 2015.
- Uniłowski, Krzysztof. “Cała prawda o «prozie środka», cz. 2”. *FA-art* 4 (2002): 32–41.
- – –. *Granice nowoczesności. Proza polska i wyczerpanie modernizmu*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2006.
- – –. *Kup pan książkę! Szkice i recenzje*. Katowice: Wydawnictwo FA-art, 2008.
- Warczok, Tomasz, Alicja Pałęcka, Piotr Marecki. *Pole literackie w Polsce po 1989 roku*. In: *Literatura polska po 1989 w świetle teorii Pierre’a Bourdieu. Raport z badań*, ed. Grzegorz Jankowicz, Piotr Marecki, Alicja Pałęcka, Jan Sowa, Tomasz Warczok, 91–162. Kraków: Korporacja Ha!art, 2014.

KEYWORDS

CANON

opinion-forming center

THE MAINSTREAM

ABSTRACT:

This article discusses the concept of the “mainstream” in relation to the old concepts of the canon and the opinion-forming center, as terms which have gradually replaced the more traditional and institutionally justified premises of literary criticism in the public debate. The changes in the meaning of the “literary canon,” inspired by the new pragmatic cultural market and the political transformation in Poland after 1989, have already been discussed in the last twenty years. The concept of the “mainstream” is often treated in literary criticism as a substitute. This article aims to show the difference between the abovementioned terms and the “mainstream,” which may be considered an entity to a greater extent dependent on the network model of communication in a society influenced by factors which shape culture on a “global” basis.

NETWORK SOCIETY

literary criticism

literary criticism in digital media

MEDIA DEBATES ON LITERATURE

NOTE ON THE AUTHOR:

Joanna Orska – dr hab., professor at the University of Wrocław, literary scholar. She works at the Institute of English Philology (Department of the History of Polish Literature after 1918). Her research interests include modern and contemporary literature, especially the avant-garde and the neo-avant-garde in relation to twentieth-century and twenty-first-century culture. She is also a specialist in literary criticism and new methodologies in literary studies. She is head of the Laboratory of Contemporary Critical Forms. She is the author of *Przełom awangardowy w dwudziestowiecznym modernizmie w Polsce* [The avant-garde breakthrough in 20th-century modernism in Poland] (2004), *Liryczne narracje: Nowe tendencje w poezji polskiej 1989-2006* [Lyrical narratives: New tendencies in Polish poetry 1989-2006] (2006), and *Republika poetów: Poetyckość i polityczność w krytycznej praktyce* [The republic of poets: Poetry and politics in critical practice] (2013). She has recently published *Performatywy: Składnia/retoryka, gatunki i programy poetyckiego konstrukttywizmu* [Performatives: Syntax / rhetoric, genres and manifestos of poetic constructivism] (2019). |

Mainstream i *off* zamieniają się miejscami. Główny nurt jako „uciekające” pojęcie literackiej krytyki

Joanna Orska

ORCID: 0000-0001-5065-6719

Na początek można postawić tezę z punktu widzenia dzisiejszego dyskursu krytyki tyleż oczywistą, co otwierającą wiele wątpliwości. Kiedy przyglądamy się sposobowi użycia pojęcia *mainstreamu* w bieżącej krytycznoliterackiej debacie – którą oprócz tak zwanych profesjonalnych, najczęściej akademickich krytyków współtworzą piszący o literaturze w lżejszej formie blogerzy, dziennikarze oraz sami autorzy literatury pięknej – stosowane jest ono właściwie w miejsce dawnego pojęcia „kanonu” czy też niedawnej „centrali” (definiowanej za Przemysławem Czaplińskim). Dyskusje dotyczące tego pierwszego były kilkakrotnie podejmowane w latach 90. XX wieku i później, z bardzo różnych perspektyw; roztrząsano przy tym krytycznie sposób jego rozumienia w klasycznym, XX-wiecznym literaturoznawstwie, ujmowanym w kategoriach raczej wewnątrzdiscyplinarnych – często w kontekście wywodzącego się z języka modernizmu pojęcia autonomii (zinstytucjonalizowanej) literatury¹. Warunki powiązane z urynkowieniem sztuki po 1989 roku, które wyprojektowały pojęcie „centrali” Czaplińskiego, okazały się jedną z przesłanek rewizji esencjalnych dla pojęcia kanonu przekonania o jej miejscu i roli w świecie społecznym. Kanon, jako swoiste „serce” dyskursu literaturoznawczego, a także stabilna prze-

¹ Dyskusje takie zbierała publikacja *Kanon i obrzeża* (2005), dla której inspiracją stała się debata wynikająca ze środowiska feministycznego: zaproszenie do konferencji zorganizowanej przez Zakład Literatury Polskiej XX wieku Uniwersytetu Szczecińskiego i przygotowanie materiałów do publikacji były udziałem Ingi Iwasiów i Tatiany Czerskiej. Na temat pojęcia kanonu debatowano jednak przede wszystkim w latach 90. – kilkakrotnie i w różnych środowiskach. W 1993 r. ankietę jego dotyczącą ogłosiła „Polityka”, a w latach 1993/1994 odbyły się sesje naukowe rewidujące PRL-owski panteon pisarzy, współorganizowane przez zespół IBL PAN oraz warszawskie SPP; efekty obrad upowszechniono dzięki trzem tomom *Spornych postaci polskiej literatury współczesnej* (1994, 1995, 1996). W 1994 „Znak” poświęcił cały numer kwestii kanonu – ukazały się tam teksty autorstwa m.in. Jerzego Szackiego, Ireneusza Kani, Jerzego Jarzębskiego, a tekst tego ostatniego stał się istotnym punktem wyjścia dla pionierskiej książki *Apetyt na przemianę* (1997), porządkującej wstępnie nowe zjawiska w prozie po 1989 r.

słanka wartościowania krytycznoliterackiego, posiadał swoje uzasadnienie zarówno z sferze literackich tradycji, jak i w odniesieniu do konkretnych instytucji literatury i życia literackiego PRL-u. Odpowiadał w ten sposób z grubsza znaczeniom sensotwórczej „Całości” literackiej w rozumieniu Janusza Sławińskiego, diagnozującego zjawisko zaniku „poetyckiej centrali” u progu lat 90. – w przejętej postmodernistycznymi koncepcjami poznawczego kryzysu posttransformacyjnej Polsce, wskazującego na nowe, lokalne wspólnoty i na płodną różnorodność ich estetyk². Opiniotwórcza „centrala” PRL-owskiej kultury – odwołująca się do sposobów hierarchizowania dzieł literackich, upowszechnianych za pomocą XX-wiecznych mediów i podlegających zinstytucjonalizowanym (akademicko i politycznie) formom uprawiania sztuki – była co prawda w oglądzie Sławińskiego ściśle zdeterminowana przez wyabstrahowane z tkanki życia społecznego mechanizmy reprodukcji uniwersalnych sensów kultury; badacz nie dostrzegął w niej właściwie ośrodka politycznych i środowiskowych wpływów. Zjawisko „powrotu centrali”, przeanalizowane głęboko i na wielu poziomach w słynnej publikacji Czaplińskiego z 2007 roku, dobitnie ukazywało już ściśle uwarunkowany społecznym kontekstem charakter przesuwania treści niegdyś wypełniających „centrum” nowoczesnego zarządzania społeczną wyobraźnią ku marginesom ponowoczesności³. Centrala miała być odtąd warunkowana przez czynniki rynkowej popularności i konkurencji – co w kontekście właściwego dla modernizmu rozgraniczenia na literaturę ambitną, arcydzielną i popularną, masową wskazywało na „nieoczekiwaną zamianę miejsc” w wewnętrznej hierarchii szeroko rozumianej kultury, nie zaś stanowiło (domyślnie) pozytywny efekt przyniesionej przez postmodernistyczne przekształcenia, z dawna wyczekiwanej demokratyzacji różnych obiegów literackich⁴.

Wcześniejsza wobec „powrotu centrali” koncepcja „ruchomych marginesów” Czaplińskiego, w założeniu destabilizujących jakkolwiek pojmowane centrum, stanowiła – jak się wydaje z dzisiejszej perspektywy – przedłużenie szlachetnych idei wiązanych ze wspólnototwórczym i wartościotwórczym dyktatem tegoż modernizmu. W ujęciu krytyka „ruchome marginesy” pozostały przecież utopijnym elementem kultury demokratycznej, opartej na wspólnotowych, choć w tym przypadku podlegających renegotiacjom wartościach. Powiedzieć więc można, że w pewnym sensie marzenie o nich kontynuowało wygłos narracji Sławińskiego, związany z ostrożnie optymistycznym stosunkiem do zdemokratyzowanej kultury w Polsce. „Bo tam, gdzie marginesy są ruchome gorsze miejsce nie przypada nikomu na zawsze – pisał Czapliński. – I na odwrót: również centrum nie trwa wyniośle i niezmiennie, co znaczy, że nie istnieje żadne, instytucjonalnie zatwierdzone albo przynajmniej rynkowo wspomagane centrum, które tworzyłyby się niezależnie od wysiłków pisarzy czytelników i krytyków”⁵. Nadzieja taka była przez Czaplińskiego

² Janusz Sławiński, „Zanik centrali”, *Kresy* 2 (1994). Przedruk w: *Prace wybrane T. 5, Przypadki poezji* (Kraków: Universitas, 2001), 335–339.

³ O przesunięciu wartości wiązanych wcześniej z kanonem i literaturą ambitną na margines pisała w innym ujęciu Inga Iwasiów, uznając pozorną w gruncie rzeczy marginalizację pojęcia literatury wysokiej za wtórny przejaw postawy elitarystycznej („Wokół pojęć: kanon, homoerotyzm, historia literatury”, *Katedra* 1 [2001]: 98–122). Samą tezę „powrotu centrali” – poza Czaplińskim – postawili również Piotr Śliwiński („Gorzej czy normalnie”, w: *Przygody z wolnością* [Kraków: Znak, 2002], 12; Kinga Dunin („Kopciuszek, Książę DyDo i wolność”, w: *Karoca z dyni* [Warszawa, Wydawnictwo Sic!, 2000], 58) i Krzysztof Uniłowski („Cała prawda o «prozie środka», cz. 2”, *FA-art* 4 [2002]: 32–41).

⁴ W „Tekstach Drugich” (5 [1995]: 5–26) o „nieoczekiwanych zmianach miejsc” pisał Edward Balcerzan, rozbudowując rozważania Sławińskiego o „zaniku centrali” w perspektywie kulturowego, metodologicznego i komunikacyjnego przełomu – w innym jednak sensie, ukazującym krytycznie skutki zanikania dawnych, kanonicznych porządków m.in. w badaniach literackich.

⁵ Przemysław Czapliński, *Ruchome marginesy* (Kraków: Znak, 2002), 7.

natychmiast dyskredytowana: „Chodziło zatem o kulturę, której marginesy nie byłyby wytwarzane przez mechanizmy kultury masowej – odpersonalizowanej, zainteresowanej wartością dodatkową, a nie duchową, a przy tym pozorującej swój demokratyzm. Tymczasem przewaga rynku, czyli medialnej i masowej promocji jako najskuteczniejszej drogi do odbiorcy, spowodowała, że centrum się ustaliło i marginesy znieruchomiały”⁶. Sama możliwość wielorakiego i podlegającego ciągłej renegocjacji kanonu, stanowiącego dla postsocjalistycznej Polski we wczesnych latach 90. budzącą radość obietnicę, została ostatecznie wykluczona z krytycznoliterackiej gry – jako bardziej powiązana w swej istocie z przesłankami wolnej, rynkowej konkurencji niż z demokracją i wolnością – w wypowiedzi krytyka stanowiącej wstęp do zbiorowej publikacji *Polityka literatury* (2009) – przewodnika po nowej literaturze „Krytyki Politycznej”, będącego już elementem słynnego „zwrotu politycznego” w polskiej potransformacyjnej krytyce⁷.

Jak mówiłam, „powrót centrali” Czaplińskiego polegał na scentralizowaniu opiniotwórczego autorytetu w rękach popularyzatorskich mediów i wydawców, oddających wartościowanie w ręce nabywców książek i uzależniających je od czynnika finansowego – między innymi poprzez nowe, zinstytucjonalizowane tego wartościowania narzędzia w postaci fundowanych najczęściej w ramach miejskiej kulturalnej polityki sutyh nagród literackich oraz towarzyszących im festiwali i gal⁸. Krytyk w książce prezentującej wstępne rozpoznania dotyczące „przesunięć” w wartościowaniu, które zaszły na polu kultury lat 90. – a więc w *Ruchomych marginesach* właśnie – uchwycił zjawisko, które wpisywało się doskonale w najbardziej upowszechnione w Polsce socjologiczno-kulturowe, Baumanowsko-Baudrillardowskie definicje postmodernizmu. Jakkolwiek charakter „powrotu centrali”, wyłuszczone już wstępnie w tej pozycji, wskazywał na wtórne „unieruchomienie” centrum i marginesów – ruch „wymiany wartości”, który odbywa się ciągle pomiędzy nim samym a tym, co trafniej moglibyśmy określić *offem*, ciągle trwa – realizując utopię ich ciągłej rewizji dzięki upłynnieniu trwałych aktywów literackiego kanonu⁹. Ciągła wymiana wartości zastępowałyby więc trwale niegdysiejszą kumulację symbolicznego kapitału wokół zawsze tych samych autorytetów¹⁰. Wymianie podlegają nie tylko przedmioty krytycznego zainteresowania, którym przyznaje się taką czy inną wartość, ale – co może ważniejsze – same wartościotwórcze przekonania, w perspektywie niegdysiejszego kanonu podlegające ewolucji w powolnym tempie

⁶ Czapliński, *Ruchome marginesy*, 7.

⁷ Jak przypomnę, Czapliński wyróżniał w niej dwa właściwie, odtwarzające się w końcówce lat 90. XX w. kanony, oba o politycznym podłożu. Kanon nacjonalistyczny wikłał swoich zwolenników w tożsamościowo-patriotyczne debaty o charakterze publicystycznym; kanon liberalny zaś, szlachetny i otwarty na nieskończone poszerzanie swoich zasobów, skrywał przywiązanie do własnych sakralizujących funkcji, powiązanych z kategorią arcydzieł – jednak bez konieczności odwoływania się do autorytetu oraz zastrzegając sobie prawo wolnego, czy też raczej dowolnego wyboru (Przemysław Czapliński, „Polityka literatury, czyli pokazywanie języka”, w: *Polityka literatury*, oprac. zbiorowe [Warszawa: Wydawnictwo Krytyki Politycznej, 2008], 20–21).

⁸ Przemysław Czapliński, *Powrót centrali* (Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2007), 55; Grzegorz Jankowicz, „Piękni wygrani. Wpływ nagród na strukturę pola literackiego”, w: *Literatura polska po 1989 roku w świetle teorii Pierre’a Bourdieua. Podręcznik*. Red. Grzegorz Jankowicz, Piotr Marecki, Jan Sowa (Kraków: Korporacja „Ha!art”, 2015), 113–155.

⁹ Przecinanie się dwóch systemów wartościowania – modernistycznego, lokującego na marginesach raczej produkcje popularne i gatunkowe, oraz postmodernistycznego, poza główny nurt wyłączającego zbyt ambitną niszę – odzwierciedla wypowiedź *Elitarni i popularni, głównonurtowi i niszowi* Krzysztofa Uniłowskiego (Krzysztof Uniłowski, *Kup pan książkę!* [Katowice: Wyd. FA-art”, 2008], 204–220), do której będę się jeszcze odnosić.

¹⁰ Tomasz Warczok, Alicja Pałęcka, Piotr Marecki, „Pole literackie w Polsce po 1989 roku”, w: *Literatura polska po 1989 w świetle teorii Pierre’a Bourdieua. Raport z badań*, red. Grzegorz Jankowicz et al. (Kraków: Korporacja „Ha!art”, 2014), 135–136.

dyktowanym przez historię literatury. Odpowiada temu płynność i niejednoznaczność treści marginesów – pełnych olśniewających debiutów, w ciągu miesięcy awansujących do rangi „centrali” oraz wzbogacanych nieustannie poprzez niedawno głośne tytuły, które na miano wartościowych przestają zasługiwać często w ciągu jednego roku. To oczywiście fenomen kapitalistycznego rynku kultury, z którego *Powrót centrali* zdawał relację na zasadzie wstępnego rozpoznania. Ciągły ruch wartości, zastępujący stabilne, wspólnototwórcze kryteria wartościowania, powoduje nie tylko trudność, jeśli chodzi o krytyczną ocenę nowych zjawisk w literaturze¹¹. Powstaje także kłopot ze wskazaniem i zdefiniowaniem samych wartościujących pojęć, poza najprostszymi (dobra literatura hossa i jej zwyżkujące wartości – czy niedobra literatura bessy z jej wartościami zniżkującymi). Sama wymiana więc i ruch kapitału okazują się wartością w autotelicznym wymiarze; utrzymuje przy tym swoją ważność teza dotycząca natury „kanonu liberalnego”, postawiona przez Czaplińskiego w *Polityce literatury* – mianowicie znalezienie się w ośrodku uwagi medialnej centrali wiąże się z właściwą jeszcze dla tradycyjnych ujęć literatury kanonicznej „sakralizacją” docenionego dzieła, jednak bez konieczności tego uzasadnienia¹².

Zobrazowany przez poznańskiego krytyka „powrót opiniotwórczej centrali”, opisywany przede wszystkim w kategoriach faktów statystycznych i w terminach właściwych dla socjologii życia literackiego, rozpoznany i zdefiniowany został oczywiście w trakcie długotrwałej, krytycznoliterackiej debaty, której znaczącymi akcentami stały się wypowiedzi Kingi Dunin na temat „dominującego dyskursu” publicznego¹³, dyskusja krytyków i literaturoznawców pod tytułem *Literatura w uścisku mediów* na łamach czasopisma „Res Publica Nowa” z 2000 roku¹⁴, tezy Anny Nasiłowskiej ze słynnego pamfletu *Literaturka* opublikowanego w „Tygodniku Powszechnym” w 2005 roku¹⁵ czy książki Krzysztofa Uniłowskiego, zawierające między innymi refleksje na temat tak zwanej prozy środka¹⁶. Jej uwieńczeniem mogłyby stać się politycznie sytuujące debatę o literaturze publikacje literaturoznawcze wydawane przez korporację „Ha!art”¹⁷ czy przez wydawnictwo „Krytyki Politycznej”¹⁸. Pomimo wszystkich różnic światopoglądowych, także powiązanych z przekonaniem na temat miejsca i roli społecznej literatury, główne tezy tych wystąpień zgodnie wskazują na reguły „przesuwania” znaczeń przypisywanych nowej „centrali”. Cytując Dunin, w jej funkcje – zamiast tworzenia podwalin pod wspólnotowe wartości (czy to siłowo, czy poprzez negocjacje) – wpisywałoby się raczej: lansowanie mód, unieważnianie tego, co nie mieści się w ich obrębie, powoływanie do istnienia jednych pisarzy i likwidowanie innych¹⁹. A więc działania nie tyle powiązane z wartościowaniem, ile marketingowe – w epoce centrali

¹¹Uniłowski, *Kup pan książkę!*, 372–373.

¹²Czapliński, *Polityka literatury*, 21.

¹³Dunin, 41–87..

¹⁴„Literatura w uścisku mediów” [rozmowa redakcyjna], uczestnicy Przemysław Czapliński et al.), *Res Publica Nowa* 7 (2000): 49–60.

¹⁵Anna Nasiłowska, „Literaturka. Polska bez pisarzy”, *Tygodnik Powszechny* 46 (2005). .

¹⁶Krzysztof Uniłowski, „Proza środka, czyli stereotypy literatury nowoczesnej”, w tegoż: *Granice nowoczesności. Proza polska i wyczerpanie modernizmu* (Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2006), 156–195.

¹⁷*Literatura polska 1989–2009: przewodnik*, red. Piotr Marecki (Kraków: Korporacja „Ha!art”, 2010); *Literatura polska po 1989 roku w świetle teorii Pierre’a Bourdieu. Podręcznik*, red. Grzegorz Jankowicz, Piotr Marecki, Jan Sowa (Kraków: Korporacja „Ha!art”, 2015); *Literatura polska po 1989 w świetle teorii Pierre’a Bourdieu. Raport z badań*, red. Grzegorz Jankowicz et al. (Kraków: Korporacja „Ha!art”, 2015).

¹⁸*Polityka literatury. Przewodnik Krytyki Politycznej*, oprac. zbiorowe (Warszawa: Wydawnictwo Krytyki Politycznej, 2009).

¹⁹Dunin, 58.

PRL-u kojarzone raczej z marginesem krytycznoliterackiej debaty. Według wielu osób współtworzących dzisiaj scenę życia literackiego ostre słowa krytyczki, upominającej się o społeczne (w politycznym sensie) znaczenie literackich działań, można by przekierować na adres współczesnej, zdominowanej przez media masowe i społecznościowe, niespójnej i płynnej przestrzeni krytycznej recepcji – tak mocno przecież zdeterminowanej przez wskazywane przez Dunin, etycznie nacechowane kryteria. Czy coraz częściej dziś stosowane pojęcie *mainstreamu* wynika jednak z prostego przedłużenia potransformacyjnej sytuacji sztuki w przestrzeni uwolnionego rynku kultury, o której dyskutowano w środowisku krytycznoliterackim już z górą dwadzieścia lat temu? Czy zamiast kanonu mamy do czynienia tutaj z opiniotwórczym bytem, który nazywalibyśmy z dzisiejszej perspektywy inaczej, ale charakteryzowali za Czaplińskim i za jego medialną „centralą”? To właśnie pytanie, na które spróbuję w tym tekście odpowiedzieć.

Po pierwsze, w sytuacji komunikacyjnej pierwszego dziesięciolecia XXI wieku, do której przynależą konstatacje Dunin i Czaplińskiego, doszło do kolejnego przesunięcia, jeśli chodzi o zakres znaczeń społeczno-kulturowych, porządkowanych wcześniej przez pojęcia kanonu i centrali. Można by je symbolicznie dookreślić logiką grubej kreski, jaką wyznacza cyfrowa rewolucja medialna, która zaczyna wypychać dominujące w XX wieku masowe media (takie jak czasopisma, radio, TV) z ich rozgrywającej w kulturze roli²⁰. Towarzyszy temu fenomen jednoczesnej homogenizacji i umasowienia wszystkich elementów komunikacyjnego układu nadawczo-odbiorczego w literaturze. Z perspektywy debaty krytycznoliterackiej, którą przedstawiam w tym miejscu z konieczności w wymiarze dość wycinkowym – jeśli byśmy chcieli charakteryzować zmiany w niej zachodzące na skutek tej rewolucji kategoriami „społeczeństwa sieci” Manuela Castellsa – *novum* byłaby zasadnicza decentralizacja oraz dehierarchizacja całej struktury nadania i odbioru, przekładająca się na „płaskość” układu komunikacyjnego oraz determinująca zasadniczo brak jego granic. Z naszego punktu widzenia przekłada się to bezpośrednio na wzrastający kłopot ze zdefiniowaniem tego, co w ogóle nazywamy piękną literaturą czy sztuką. Sieć informacyjna Castellsa zastępuje, jak przypomnę, Weberowską piramidę jako zhierarchizowaną i jasno odgranieczoną od swojego zewnątrz strukturę modelu komunikacji zbiurokratyzowanych instytucji życia społecznego²¹. Brzmi to być może banalnie – „sieciowe” ustosunkowanie komunikacji społecznej, której częścią stała się także debata literacka, ma jednak piramidalne znaczenie, jeśli chodzi o transpozycję pojęcia medialnej centrali Czaplińskiego ku nowemu kryterium *mainstreamu*. To ostatnie rozumiane jest w dzisiejszej krytyce, jak się wydaje, w dość prosty i ściśle określony sposób – nawet jeśli samo jego znaczenie bywa metaforyzowane przez uczestników dzisiejszej dyskusji o książkach: *mainstream* to zarazem ośrodek, jak i narzędzie czystego wpływu, który, podobnie jak sieć informacyjna, nie potrzebuje żadnego trwałego, wartościotwórczego punktu odniesienia – czy to w funkcji kanonu, czy autorytetu – żeby funkcjonować. Zaczniemy tylko od konstatacji, że w usieciowionym modelu komunikacji społecznej zarówno pojęcia kanonu, jak i centrum czy centrali wytracają swoje znaczenia – i nie dzieje się to ze względu na zdeterminowaną politycznym interesem kasty rządzącej „kradzież” centralnego miejsca, na którym ufundowany byłby dyskurs wspólnoty – jak w *Powrocie centrali*, ale także w trakcie niedawnej debaty online, dotyczącej nowych pojęć literackiej krytyki, zorganizowanej

²⁰Bogusława Bodzioch-Bryła, „Nowe media wobec jednostki i społeczeństwa”, w: Bogusława Bodzioch-Bryła et al., *Przeptywy, protezy, przedłużenia...: przemiany kultury polskiej pod wpływem nowych mediów po 1989 roku* (Kraków: Akademia Ignatianum w Krakowie, Wyd. WAM, 2015), 33–34.

²¹Anthony Elliott, *Współczesna teoria społeczna. Wprowadzenie*, tłum. Paweł Tomanek (Warszawa: PWN, 2011), 312–313.

przy wrocławskiej Pracowni Współczesnych Form Krytycznych, stwierdził Przemysław Czapliński²². Aby było możliwe zarówno zaistnienie opiniotwórczego i wartościotwórczego centrum, jak i jego „zajęcie” przez roszczone sobie prawo do przejścia całości dyskursu grupy politycznych interesów, musielibyśmy odnosić się do modelu komunikacji społecznej w jego XX-wiecznej, Weberowskiej postaci – ze zhierarchizowanym zestawem wspólnotowych wartości, obwarowanym poprzez system zbiurokratyzowanej administracji (określany za Maxem Weberem „żelazną klatką biurokracji”). Z punktu widzenia „społeczeństwa sieci” komunikacja pozostaje natomiast z jednej strony zorganizowana raczej w wielość równoważnych, komunikacyjnych węzłów – a z drugiej permanentnie sfragmentaryzowana, układając się w rozłączne (fizycznie), ale działające celowo i sekwencyjnie, programowalne tożsamości²³. Jeśli będziemy chcieli tę zasadę odnieść do wymiany informacji i towarów kultury w umasowionej komunikacji sieciowej, okaże się, że dochodzi w niej do zhomogenizowania wszystkich właściwie funkcji komunikacyjnego działania (nadania, odbioru, komunikatu i kodu)²⁴. W sieci nie tylko każdy może być nadawcą i każdy jest odbiorcą – ale i sami komunikujący stają się wymienną informacją, a zarazem towarem, jak i performowanym działaniem artystycznym, w teorii przynajmniej opartym na uni-katowych kodach. W perspektywie krytycznej debaty w społeczeństwie usieciowionym pojęcie centrum jednak nie do końca – jak chciał tego Castells – zanika. Centrum nadal może się objawiać – i objawia się dosłownie wszędzie: jako chwilowa wygrana, przegradzająca się w przegraną właściwie od razu. *Mainstream* nie funduje punktu odniesienia dla krytycznego wartościowania; podobnie jak w przypadku centrali funduje go wymiana, która sama w sobie jest wartością. Jeśli chodzi jednak o sposób, w jaki pojęcia *mainstreamu* i *offu* ulegają przewartościowaniu, jest on już raczej daleki od przewidywalnych przesunięć pomiędzy tym, co głównonurtowe i popularne czy niszowe – w okolicach bardziej stabilnej, uzależnionej od XX-wiecznych środków przekazu centrali Czaplińskiego. Z proponowanego przeze mnie punktu widzenia w ciekawy sposób ujawnia ruch takich przewartościowań w „usieciowionej” komunikacji zjawisko krytycznoliterackiego „uciekania od centrum”. Centrala jest przecież zawsze nośnikiem potencjalnego unieruchomienia, „ukanonizowania”, które mogłoby doprowadzić do zatrzymania wymiany wartości, niepożądanego z punktu widzenia liberalnego rynku kultury.

Z analiz użycia pojęcia *mainstreamu* w krytyce wynika, że treść estetyczna i ideowa z nim wiązana jest zmienna – jednak sposób, w jaki ono samo jest wartościowane, zazwyczaj nadaje mu charakter zjawiska niepożądanego, nacechowanego negatywnie – właściwie niezależnie od podejmowanego tematu. Zazwyczaj „główny nurt” stanowi w dyskursie krytycznym synekdochę wyobrażonej, nie do końca uprawnionej przemocy – i jako taki stanowi zjawisko niewłaściwe dla samego krytycznego dyskursu, niegdyś chętnie sytuującego się na pozycji autorytetu

²²Przemysław Czapliński, *Pojęcia krytyczne i krytyka pojęć literackich* (nieautoryzowana wypowiedź w panelu), <https://www.youtube.com/channel/UCBeKx7WCAAd5ecuDmokLTdg> (dostęp 23.02.2022).

²³Manuel Castells, *Społeczeństwo sieci*, tłum. Mirosława Marody et al. (Warszawa: PWN, 2007), 468–469.

²⁴Celowo nie uwzględniam w tym miejscu kontekstu, który w perspektywie bezgranicznego usieciowienia całości komunikacji również przestaje reprezentować to, co wobec aktu komunikacji heteronomiczne; element ten spowodowałby w naszym nowym modelu krytycznoliterackiej debaty konieczność uwzględnienia czynników, które pozostają w dużej mierze tak czy owak wchłonięte do wewnątrz mainstreamowego mechanizmu ciągłej wymiany wszystkich wartości. Powiedzieć by wręcz można, że Castellsa „społeczeństwo sieci”, właśnie w związku ze swoim bezgranicznym usieciowieniem, uniemożliwia wartościowanie czegokolwiek w kategoriach właściwych dla opozycyjnego uporządkowania aktu komunikacji w kategoriach autonomii i heteronomii układu komunikacyjnego. Bardzo dobrym tego przykładem jest sprawa opisana w panelu *O niezgodzie w literaturze*, zorganizowanym w trakcie 24. Stacji Literatura w Stroniu, którą opisuję poniżej.

w dziedzinie wartościowania literatury. Dziś dyskurs krytycznoliteracki, na wszystkich swoich mniej i bardziej sprofesjonalizowanych poziomach, lokuje się z rozmysłem w *offie*. Krytyk i krytyczka chcą najczęściej rezydować na zdefiniowanych na nowo, ruchomych-na-zawsze marginesach, pozostających synonimem niezależności w epoce masowych mediów. Fenomenem nowych dyskursów krytycznych byłoby więc odsuwanie się od *mainstreamu* czy też przesuwanie tego pojęcia poza zakres własnego pola; nie dozwala to krytyce, szeroko pojętej, jak mówiłam na początku, traktować „głównonurtowości” jako podstawy dla własnych rozważań – i każe przywoływać je okazyjnie, w roli zazwyczaj negatywnego punktu odniesienia dla własnej, rozumianej jako *offowa* praktyki. *Mainstream* jako taki nie wymaga ścisłego zdefiniowania; może być tym, czego obecnie potrzebuje dla wyostrenia swojego stanowiska literacka krytyka. W efekcie jego czysto operacyjne znaczenie nie suponuje właściwie żadnych stabilnych sensów, wystarczając w debacie w roli reprezentatywnego nadużycia władzy. Spróbuję teraz pokazać, jak definiowanie *mainstreamu* przebiega dziś w literackiej krytyce.

Weronika Janeczko w tekście podsumowującym 25. Stację Literatura – zatytułowanym *W stronę mainstreamu* – jako krytyczka ceniąca bardziej niszową przeszłość Biura Literackiego wyraża pewien niepokój co do obecnej jego polityki wydawniczej. Jubileuszowym celem Biura w ostatnim (ówczesnie 2020) roku nie było wyłącznie prezentowanie polskiej poezji; ujawnił się „zwrot w stronę mainstreamu, który wydawanej do tej pory w BL-u literatury raczej, przynajmniej w sposób widoczny (może z drobnymi wyjątkami stricte pod taką publiczność, jak zbiór tekstów Kory czy Ciechowskiego), nie trawił”²⁵. Według Janeczko w tym popularzacyjnym geście mieszczą się rozmaite, zagraniczne prozy, almanachy oraz pamiątkowe zbiory poetyckie klasyków, ale i skłaniająca się w stronę głównego nurtu proza poetycka Bronki Nowickiej oraz dwie książki wierszy autorstwa Joanny Roszak i Katarzyny Szwedzkiej – ocenione przez krytyczkę jako „poetycko zachowawcze”. Fakt, że *mainstream* bywa bliżej nieokreślonym pojęciem, staje się w tym miejscu doskonale widoczny, co jednak przynosi tylko kolejne pytania. Czy faktycznie Janeczko w zobiektywizowany sposób zdaje relację z flirtu, jaki prowadzi Biuro z głównonurtowym obrazem literatury, produkując pozycje, które być może nie zostaną natychmiast usunięte poza stały zestaw na półce z poezją, jaką można znaleźć na przykład w Empiku? Czy raczej należałoby powiedzieć, że intuicja wydawnicza Artura Burszty naprowadza go na dialog z literacką tradycją, w związku z czym próbuje on współtworzyć nowy kanon poezji nowoczesnej poprzez publikacje okolicznościowych wyborów poezji Karpowicza, Rózewicza czy Wojaczka? A może to ze sposobem rozumienia pojęcia *mainstreamu* przez krytyczkę coś jest nie w porządku – jeśli próbuje charakteryzować zjawisko głównonurtowości, realizującej, jak rozumiem, misję popularyzacji kultury, poprzez wskazywanie na publikacje autorek młodych czy średniego pokolenia, piszących w spokojniejszej tradycji (ale jednak) estetyki modernistycznej? Albo z mechanizmem tego, jak działa *mainstream*, rozmijają się jubileuszowe typy Biura? Czy w końcu jednak po prostu samo pojęcie *mainstreamu* nie jest możliwe do wyklarowania – skoro tak trudno zgadnąć, co też się wpisze lub nie wpisze w jego kryteria? Nie sposób dziwić się mruganiu wydawcy polskiej poezji pod adresem odbiorczego *mainstreamu*.

²⁵Weronika Janeczko, „W stronę mainstreamu” (2021), <https://www.biuroliterackie.pl/biblioteka/debaty/w-strone-mainstreamu-1/> (dostęp 16.11.2021).

Jeśli chodzi o pojęcie, do którego odnosi się Janeczko – wykorzystuje ona po prostu tylko jedną z możliwych, intuicyjnie rozumianych definicji, powszechnie przypisywanych naszej nowej, rozproszonej i „usieciorowanej” centrali. Zanim podsumuję także inne rodzaje wiązanych przez krytykę z *mainstreamem* znaczeń, zajmę się jednak najpierw wspomnianym od *mainstreamu* „uciekaniem”; z tym zjawiskiem mogli osobiście zetknąć się goście festiwalu w Stroniu w roku 2019. W tym miejscu muszę przytoczyć anegdotę.

W trakcie 24. Stacji Literatura, zorganizowanej pod hasłem „Nie gódź się”, przywołanym za utworem *Radio Bagdad* Patti Smith, odbył się między innymi panel z udziałem trzech poetów, tłumacza i wydawczynie książek. Próbowano w jego trakcie dopowiedzieć coś na temat rozmaitych ról i funkcji literatury, mogących nieść ze sobą niezgodę – włączając w perspektywę *offu* właściwie całą przestrzeń sceny literackiej i przyznając potencjał wyrażania oporu dosłownie wszystkim jej elementom, na przykład takim formom możliwej aktywności pozawydawniczej oficyn, zaliczanym niegdyś przez Czaplińskiego do niewątpliwej centrali, jak egzekwowanie praw autorskich²⁶. Szczególnym echem wybrzmiała wypowiedź Filipa Łobodzińskiego, który jako przykład aktywnej niezgody, prowadzącej do przekształcenia społecznej rzeczywistości, przytoczył opowieść o skandalu medialnym, który stał się jego udziałem. Otóż anonimowa użytkowniczka sieci na portalu onet.muzyka poddała krytyce jego tłumaczenia piosenek Boba Dylana, pośród wielu nieprzychylnych uwag dopuszczając się – według słów tłumacza – także kłamstwa: „powiedziała, że najlepsze przekłady w książce *Duszny kraj* zrobili za mnie znajomi i rodzina”²⁷. Sprawa, o którą zagadnęła pisarza prowadząca dyskusję Magdalena Rigamonti, miała swój finał w sądzie; dzięki prawnym czynnościom doprowadzono do ujawnienia adresu komputera, z którego dopuszczono się przestępstwa, i do ukarania winnej grzywną, o czym powiadał polską stolicę „Dziennik. Gazeta Prawna”. Łobodziński, zgadzając się z sugestią prowadzącej, całą tę sytuację w trakcie Stacji przytoczył jako przykład autorskiej „niezgody” na bezkarne (i anonimowe zarazem) kłamstwo w sieci. Jak dodać trzeba, opór wyrażony został w tym przypadku nie tyle z pomocą którejś z instytucji życia literackiego, ile za pośrednictwem wymiaru sprawiedliwości. Niezgodą była w tym miejscu niezgodą, jak się można domyślić, na władztwo internetowych forów, a wyrażona została przeciwko szerzeniu nieprawdy, hejtowi i fejkowi, niepodzielnie rządzącemu ich zasadą. Łobodziński, posługując się instytucją o charakterze Weberowskim, doprowadził do „urealnienia” sporu o tłumaczenia piosenek Dylana, przenosząc go poza sieć i doprowadzając do swoistego wstrząsu wewnątrz zdecentralizowanej centrali – zgodnie z której regułami każdy autor siłą rzeczy znajduje się w bezpośrednim zasięgu czytelnika. Nie będę postępować dalej za przypuszczeniami skutków tej niewątpliwie nacechowanej politycznie i zarazem interesującej socjologicznie interakcji. Ciekawi mnie raczej nieoczekiwany wymiar „zamiany miejsc” – ról i funkcji – opiniotwórczej centrali oraz podporządkowanego kulturotwórczej hierarchii marginesu, posługującego się zwykle językiem niezgody. Oto szeroko pojęty, odbiorczy margines, siecią intrygi ogarniający rzeczywistość wydawniczą książki tłumaczeń chyba jednak „mainstreamowego” pisarza, tłumacza i dziennikarza, okazuje się zagrażać temu pisarzowi swoim równie najwyraźniej opiniotwórczym, choć niczym niepopartym autorytetem. I to nie w sprawach związanych

²⁶Jedną z zaproszonych była niezwykle wpływowa na przełomie XX i XXI w. wydawczynie Beata Stasińska, obecnie m.in. współniczka Grupy Wydawniczej Foksal; jedna z trzech redaktorów-założycieli słynnego domu wydawniczego WAB.

²⁷Filip Łobodziński, „O niezgodzie w literaturze” ([2020] wypowiedź w panelu, nieautoryzowana do druku), <https://www.biuroliterackie.pl/biblioteka/nagrania/o-niezgodzie-literaturze/> (dostęp 16.11.2021).

z fikcją literacką i jej technikami, na temat której dociekania zazwyczaj w takich razach stają się przyczyną niezgody – ale w odniesieniu do dóbr intelektualnych pisarza, których obrony można się spodziewać tylko w wymiarze prawnym. Prawda tego, czy tłumaczenia Łobodzińskiego były wykonywane samodzielnie, czy też nie, wyznacza obszar dyskusji o zjawiskach literackich, wobec którego sama literackość nie stanowi dłużej domyślnej granicy sporu; również wartości powiązane z takim sporem przez jego uczestników, pisarza i czytelniczkę, posiadają właściwie umocowanie pozaliterackie – chociaż sam konflikt, wynikający z wątpliwości co do jakości tłumaczeń, mieści się w kryteriach debaty o literaturze. W oglądzie autora właściwa dla sieci deformacja sytuacji komunikacyjnej (dotyczącej w tym przypadku okołoliterackiej debaty) – ani wystarczająco rzeczywistej, ani wystarczająco nierzeczywistej, zdecentralizowanej i nieposiadającej granic – powodującej, że w jej nieskończonych zasobach każdy sam sobie jest autorytetem, a więc i punktem odniesienia dla oceny, przybrała w takim stopniu osobiście raniący charakter, że zdecydował się on posłużyć czystą władzą i ręką prawa dosięgnąć płynnego sedna sieciowej centrali. Przemawiał przy tym w trakcie panelu poświęconego niezgodzie i oporowi wobec tego, co bezduszne, normatywizowane i systemowe – niczym fantazmat „żelaznej klatki biurokracji” Webera – w słowach odpowiadających niezinstytucjonalizowanym środkom oporu wobec takiej władzy.

Specjalnie odwołuję się do tak wyrazistego przykładu dynamicznej transformacji pojęć porządkujących i hierarchizujących społeczną rzeczywistość na usieciowione, działające w zdehierarchizowanym układzie komunikacyjnym pojęć-twory. Przykłady aplikowania pojęcia *mainstreamu* w dyskursie krytycznoliterackim są o wiele bardziej stabilne ze względu chociażby na większą precyzję ich stosowania, właściwą dla języka krytyki identyfikującej się z regułami badań naukowych i zmierzającej do zobiektywizowania badanego problemu. W tych bardziej wyważonych tekstach nie bywa ono też nacechowane w tak wyraziście negatywny sposób. Niemniej także w tym przypadku *mainstream* to pojęcie rozumiane nader różnie i często przy tym wydaje się, że zajmowanie pozycji „mainstreamowej” nie jest czymś koniecznie pożądanym. Biorąc pod uwagę chociażby dwie, przeciwległe do siebie pozycje – Doroty Kozickiej i Ingi Iwasiów – odmienne, jeśli chodzi o intencję autorską, styl i moment publikacji, zaskoczenie spowodować może podobny charakter wieloznaczności tego pojęcia, zarysowujący się także wcześniej w wypowiedzi Janeczko. W książce Kozickiej *Krytyczne (nie)porządki*, opublikowanej w 2013 roku, pojęcie to pojawia się w dwóch różnych użyciach. Znajdziemy więc „krytykę mainstreamową, dziennikarską, oraz krytykę uprawianą w niszowych czasopismach literackich”²⁸ czy „mainstreamowe media”²⁹ z jednej strony – oraz „Mistrzów, stróżów prawdy i beneficjentów literackiego mainstreamu”³⁰, jak i „projekty literackiej krytyki feministycznej «prze-pisane» przez mainstreamowego krytyka” (tu Czaplińskiego³¹). W *Odmrażaniu* Iwasiów – książce z 2020 roku, o bardziej autorefleksyjnym i artystyczno-krytycznym niż metakrytycznym czy krytycznoliterackim charakterze, do *mainstreamu* autorka odwołuje się kilkakrotnie. W odniesieniu do „biopolitycznych mechanizmów zaimplementowanych do *mainstreamu* intelektualnego przez książki Michela Foucaulta” – „mniej modnych po zwrocie

²⁸Dorota Kozicka, *Krytyczne (nie)porządki* (Kraków: Universitas, 2013), 130.

²⁹Kozicka, 161.

³⁰W odniesieniu do klasyków nowoczesności. Kozicka, 152.

³¹Kozicka, 210.

ku humanistyce nieantropocentrycznej³²; do biografii pisanych „między mainstreamową kulturą i akademicką niszą”, które „ciągną za tekstem głównym sztapowe niedyskrecje lub sieć wypełnioną drobiazgowymi przypisami³³; oraz w końcu do tego, „na ile mogą sobie pozwolić autorki w Polsce, wrzęgnięte w wymogi płytkiego rynku, cenzurowane przez nawyki krytyczne z jednej, mainstreamowy gust z drugiej strony³⁴.”

Przyjrzyjmy się także drobniejszym, bardziej okolicznościowym tekstom krytycznym. Pozwolę sobie odnieść się w tym miejscu przede wszystkim do debaty o poezji, korzystając z licznych recenzji, odpowiedzi na ankiety, dyskusji, jakie możemy znaleźć na stronie Biura Literackiego. Odnajdziemy tam całą paletę możliwości zastosowań, które posiada pojęcie *mainstreamu*, o znacznie bardziej wartościującym przy tym nacechowaniu. Bez względu na to, co reprezentuje *mainstream* bowiem, jedno jest jasne: główny nurt to po pierwsze nic dobrego, a po drugie trudno uświadczyc krytyka, który zajmowałby w nim jakiegokolwiek miejsce, i to bez względu na swoje instytucjonalne umocowanie i na znaczenia, w które głównonurtowość się okazjonalnie wyposaża. W ankiecie Biura dotyczącej *Nowego (polskiego) głosu w Europie*, w roku 2016 Karol Maliszewski wspomina o Mirce Szychowiak i Krzysztofie Bieleniu, wpisując się w tradycyjne krytycznoliterackie dysputy o niedocenionych/przecenionych: „Obydwoje mieszczą się w moim świecie, w hierarchii wartości budowanej od trzydziestu lat, bo są tak doskonale niewidoczni dla mainstreamu, tak wsobni, a jednocześnie otwarci na czytających inaczej, czytających obok³⁵.” W roku 2020, podsumowując rok książek Biura (i najwyraźniej wychodząc z odmiennych pozycji niż Janeczko), krytyk mówi o *Bosorce* Katarzyny Szwedzi:

Więc jest najpierw zdumienie, że taka poezja właśnie teraz mogła się urodzić i że została wpuszczona na salony, a nie wygnana gdzieś do matecznika prowincjonalnego ruchu literackiego jako urocza, na poły folklorystyczna, ciekawostka. Coś musiało chyba zajść w mechanizmach absorpcji, że *mainstream* to docenił i uhonorował, że uznano tę po-łemkowską opowieść za godną uwagi, może nawet równą tej po-ukraińskiej w wykonaniu Dycia. Przede wszystkim chodzi o gender-mainstreaming, czyli włączanie problematyki płci do głównego nurtu polityki za pomocą wszelkich metod: akcji afirmatywnych (zwanych też „dyskryminacją pozytywną” lub specjalnymi środkami wyrównawczymi³⁶).

³²Inga Iwasiów, *Odmrażanie. Literatura w potrzebie* (Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, 2020), 8.

³³Iwasiów, *Odmrażanie*, 173.

³⁴Iwasiów, *Odmrażanie*, 194. Oczywiście nie we wszystkich tekstach krytycznoliterackich mamy do czynienia z tak radykalną wielorakością ujęć „mainstreamu”. W *Wysokiej łączliwości* Pawła Kaczmarzkiego „główny nurt” pozostaje od początku do końca wyrazem opinii popularyzujących kulturę mediów (społeczno-kulturalnej prasy, telewizji, cyfrowych wydań pism literackich kierowanych do szerokiej publiczności), konsumujących zresztą z wolną debatę krytyczną. Splot tego, co w krytyce profesjonalne, z tym, co popularne, tworzący swego rodzaju „krytykę środka”, powstający w odpowiedzi na zamówienie tychże mediów, dzięki konsekwencji wywodu krytyka udaje się dość jednoznacznie scharakteryzować – nadal jednak w kategoriach wyłącznie negatywnych, niepożądanych. Na miano „mainstreamowego” krytyka zasługuje w oglądzie Kaczmarzkiego np. Andrzej Franaszek, a charakter oczekiwań odbiorczych właściwy dla mainstreamowych (czyli kapitalistycznych i liberalnych) mediów, zajmujących się (okazyjnie) poezją, zostaje wyłożony wprost: „Jak to się stało, że Franaszek urosł do rangi najbardziej bodaj istotnego mainstreamowego krytyka literackiego?”. Jeśli pisanie Franaszka jest dziś autentycznie ciekawe, to ze względu na to, że jego rosnący autorytet pokazuje zasadniczo defektywną naturę współczesnego życia kulturalnego w Polsce. Ot, taki Balcerowicz albo Korwin-Mikke polskiej krytyki – zdrowy chłopski rozum, twarde poglądy i bardzo dużo energii włożonej w autokreację”. Paweł Kaczmarzki, *Wysoka łączliwość* (Wrocław: Fundacja im. Tymoteusza Karpowicza, 2019), 211.

³⁵Karol Maliszewski, „Konrad Góra, którego najmocniej czuję” (2016), <https://www.biuroliterackie.pl/biblioteka/debaty/konrad-gora/> (dostęp 17.11.2021).

³⁶Karol Maliszewski, „Zamykam oczy, otwieram oczy” (2021), <https://www.biuroliterackie.pl/biblioteka/debaty/zamykam-oczy-otwieram-oczy/> (dostęp 17.11.2021).

Dla Karola Maliszewskiego główny nurt to akademia, nagrody, krytyka i dopiero do tego opinio-
twórcze media – a jego konstatacje, pisane konsekwentnie z *offu*, o tyle są ciekawe, że niewątpliwe
sam krytyk do wszystkich tych wymiarów (poetyckiego) głównego nurtu bezsprzecznie należy,
ciesząc się w tym wymiarze nie byle jakim autorytetem. Dla Kacpra Bartczaka, biorącego udział
w debacie *Nowe języki poezji* na tym samym portalu, *mainstream* to już media wyłącznie – choć
chwalona w tym wypadku prowadząca jest krytyczką o niewątpliwie akademickich korzeniach:

Kiedy parę lat później Karolina Felberg wprowadziła *Ciemną materię* Rae Armantrout do dyskusji
w „Tygodniku Kulturalnym” TVP Kultura, jej świetne przygotowanie i wyczucie nowości w wiersz-
ach Armantrout odbiło się od nieskładnej jakaniny pozostałych uczestników programu, którzy
o tej w gruncie rzeczy jasnej poezji byli w stanie wyjąkać coś tylko o trudnych wierszach rozmonto-
wujących język. To z kolei nie było nowe. Nienowa, wręcz spodziewana, była niezdolność mainst-
reamu do interakcji z taką poezją współczesną, która niczego sobie konwencją liryczno-konfesyjną
nie ułatwia i działa w warunkach stałego ryzyka formalnego, intelektualnego, politycznego i poję-
ciowego. Siła takiej poezji pozostaje poza radarem medialnym³⁷.

Krytyk i poeta o akademickim rodowodzie mocno zaznacza swoją niszową pozycję wobec
głównonurtowych narzędzi popularyzacji kultury – zastrzegając dla siebie jednak przy tym
stanowisko opiniotwórczego autorytetu. Powiedzieć by należało, że intuicje, jeśli chodzi o za-
wartość głównego nurtu, stają się jeszcze bardziej mieszane, jeśli przyjrzymy się wypowie-
dziom poetów biorących udział w krytycznych debatach – co nie dzieje się obecnie zbyt często.
Dawid Mateusz w tej samej dyskusji wprawdzie nie wymienia słowa *mainstream*, jednak nie
mamy wątpliwości, co i kogo ma na myśli, kiedy mówi o strefie mocnego wpływu na status
literatury i machinacjach, jakich autorzy się wobec niej dopuszczają:

Pytałem, czy [poeci – przyp. J.O.] mają ochotę się wypowiedzieć, a w odpowiedzi słyszałem mniej wię-
cej: to zrobiło się nudne/przestało nas dotyczyć/szkoda czasu i nerwów/nie da się tego czytać. I ja się
zupełnie nie dziwię. Nie dziwię się też nikomu, że nie chce się narażać głównym rozgrywającym w polu
(jurorom nagród, państwu profesorostwu, ważniejszym krytykom poezji). Sam jednak za dużo już wi-
działem, za dobrze znam to pole i zasady nim rządzące, żeby traktować je śmiertelnie poważnie. Nieste-
ty dosyć transparentnie widzę, co kryje się za tą grą, kto tu do czego aspiruje, kto za kim stoi i dla czego,
kto komu zrecenzuje pozytywnie lub negatywnie książkę, ale również, z drugiej strony, kto usilnie
pracuje towarzysko na nominacje do nagród, a także kto ustawia się w kolejce do gremiów jurorskich³⁸.

Tekst Mateusza, pod tytułem *Damy wam tam, gdzie was nie ma*, wskazuje jako *mainstream* właś-
ciwie układy w polu literackim mocno związane z tradycją i hierarchiami wpływającymi jeszcze
z lat 90. W tej perspektywie określenie „główny nurt” wpisywałoby się w poetykę turnieju poko-
leń, w którym starsi bracia, wygrani, dysponowaliby zapleczem nagród, pozytywnych recenzji
czy awansu autorów do pierwszego szeregu w sposób właściwie niezmienny od czasów PRL-u.

W *Kup pan książkę*, publikacji z 2008 roku, Krzysztof Uniłowski nie używa właściwie angloję-

³⁷Kacper Bartczak, „Język jest grą. Planszówka bez planszy” (2020), <https://www.biuroliterackie.pl/biblioteka/debaty/jezyk-jest-gra-planszowka-bez-planszy/> (dostęp 17.11.2021).

³⁸Dawid Mateusz, „Damy wam tam, gdzie was nie ma” (2020), <https://www.biuroliterackie.pl/biblioteka/debaty/damy-wam-tam-gdzie-was-nie-ma/> (dostęp 17.11.2021).

zycznej formy pojęcia *mainstream* – pisze za to wiele o „głównym nurcie”, i to w sposób świetnie charakteryzujący rozmaite z nim powiązane podmiarki³⁹. Definiując przesunięcie wyznaczników krytycznego wartościowania z osi wertykalnej (wysokie–niskie, elitarne–popularne) ku osi horyzontalnej (centralne–peryferyjne, głównonurtowe–niszowe), wskazuje na właściwy dla polskiej sceny krytycznej sposób przeformułowania ideowych przesłanek „literackiego modernizmu” w „ideologię potwierdzającą, a nawet gloryfikującą nowoczesną organizację społeczną oraz liberalny rynek, czemu towarzyszy dewaloryzacja krytycznych funkcji literatury”⁴⁰. Uniłowski daje przy tym wyraz pomieszaniu pojęć uniemożliwiających orientację co do pojęcia *mainstreamu*, wynikającemu z nakładania się słownika przynależącego do dawnego, zhierarchizowanego układu wartości i nowego, działającego w porządku rynkowo rozumianej ważności, powiązanej z konkurencją o uwagę. Poddaje przy tym analizie recenzję Agnieszki Wolny-Hamkało w związku z wydaną w Lampie i Iskrze Bożej powieścią Drotkiewicz *Paris London Dachau*, którą krytyczka ta określiła jako kiczowatą, upominając przy tym wydawnictwo rozmieniające się jakoby na drobne. Według Uniłowskiego Wolny-Hamkało oceniła wydawnictwo z perspektywy elitarystycznej, przypisując mu cechy głównonurtowe (popularność), ukazując przeszłość Lampy..., wydawnictwa niszowego, ergo wysokoartystycznego i wskazując na jego obecny upadek:

[...] ogłoszenie drukiem powieści Drotkiewicz to nie tylko zdrada górnych ideałów artystowskich, ale również psucie życia literackiego. [...] Dziwne to zaiste kryterium pomieszanie: wynika stąd bowiem, że recenzentka wprawdzie odwołuje się do modernistycznego elitaryzmu, ale czyni tak dla dobra... społeczeństwa obywatelskiego. Występuje w medium (póki co) alternatywnym, w Internecie, aczkolwiek na stronach Polskiego Radia. Polskie Radio zaś to instytucja bardziej wpływowa i znacząca dla masowej komunikacji niż młodoliteracki magazyn, ale to właśnie ten ostatni jawi się wylegarnią populizmu i kiczu, podczas gdy piętnująca tę tendencję strona internetowa Polskiego Radia występuje w obronie zagrożonej (przez młodych) kultury „wyższej”. Młoda poetka i recenzentka Wolny-Hamkało wytyka Dunin-Wąsowiczowi zdradę „niszy”, ale używa przy tym logiki, z jakiej korzysta krytyka głównego nurtu⁴¹.

Analizy Uniłowskiego ukazują pewną niezborną dzisiejszych kryteriów wartościowania, w związku z którymi do obrony interesów niebudzących żadnych wątpliwości co do swego statusu centrum literatury używa się w krytyce języka sygnowanego znakiem niezgody i oporu wobec tego, co scentralizowane – co próbowałam także pokazać wcześniej w moim tekście. Uniłowski, powiedzieć można, doświadczył zjawiska „nieoczekiwanej zamiany miejsc *mainstreamu* i *offu*” na własnej skórze – w związku z polemiką, jaką wytoczyła mu Monika Świerkosz, rozliczająca krytyka z jego elitarystycznej oceny pojęcia „prozy środka”. Badaczka zarzuciła krytykowi pozycje zachowawcze, kojarząc jego stanowisko z opiniotwórczym centrum kultury rozumianym w kategoriach zastanych wartości, wspieranych niegdyś przez autorytet akademii – nie zastanawiając się przy tym, czy w ogóle można taką pozycję rezerwować dziś na obiektywnych zasadach dla zmarginalizowanej jednak literackiej krytyki. Świerkosz, która będzie już ostatnią bohaterką mojego wywodu na temat krytycznoliterackich debat o *mainstreamie*, dokonuje z perspektywy krytyki feministycznej kolejnego przewartościowania pozycji zajmowanych w dyskusji o literaturze przez marginesy i kanon – w jej przypadku utożsamiony z głównym nurtem kultury.

³⁹Pierwodruk artykułu, do którego będę się dalej odnosić, ukazał się już w roku 2005 w książce *Kanon i obrzeża*, którą przywoływałam na początku tej pracy.

⁴⁰Uniłowski, *Kup pan książkę!*, 208.

⁴¹Uniłowski, *Kup pan książkę!*, 210.

Badaczka przedstawia przy tym po prostu proces przesuwania twórczości Olgi Tokarczuk z przestrzeni niszowej do tegoż głównego nurtu, charakteryzując go przy tym w następujący, w pewnym stopniu zgodny z retoryką krytyczną lat 90. XX wieku sposób:

Myślę o początkowej marginalności Tokarczuk jako pisarki w takim sensie w jakim przypisywane jej tekstom „kobiecość” („menstrualność”), prowincjonalność, masowość uważane są u w naszej kulturze, i w kanonie za przeciwieństwo „męskości” uniwersalności, elitarności – a więc prawdziwych wartości w sztuce. To stopniowe, ale nie bezproblemowe przechodzenie Tokarczuk w obszar literackiego mainstreamu zaświadcza liczne i wiele mówiące zmiany wydawców jej tekstów⁴².

Krytyczka, dokonując rewizji pojęcia „prozy środka”, poprzez odniesienie do bliżej nieokreślonego, „męskocentrycznego” kanonu tradycji literackiej, którego miały bronić jako akademik Uniłowski, przyznaje, że *de facto* Tokarczuk już teraz plasuje się na pozycji pod każdym względem wygranej. Wygraną gwarantuje nowa centrala – która jest jednocześnie masowa i zaangażowana; która nowe paradygmaty niezgody na „męskocentryczny” świat buduje z perspektywy, po pierwsze, twórczej inwencji, a po drugie, w paradygmacie etycznie umotywowanej zmiany „świata na lepsze”, stanowiącej dziś samo sedno tego, co *mainstreamowe*. Nie jest moim zamierzeniem zajmowanie stanowiska w debacie o prozie Tokarczuk; wskazują tylko na fakt, że tam, gdzie centrum samo w sobie przejawia *offowy* charakter, łączący w sobie z jednej strony potencjał społecznej zmiany i krytyki, a z drugiej przecież i schematyczność, stanowiącą podstawę jakkolwiek pojętego umasowienia czegokolwiek, działamy w przestrzeni niekrytycznej, takiej, która pozostaje kontrfaktyczna. Nie sposób w niej dłużej wartościować zarówno literackich, jak i krytycznoliterackich zjawisk, nie narażając się na ciągłe popadanie w sprzeczności. Siłą elitaryzmu Uniłowskiego w ocenie Świerkosz pozostaje elitarna niszowość – jednak nie jest tak, że zastrzega się dla niej w związku z tym dyskurs *offu*. Wydaje się, że akademia jako niegdysiejsze centrum, dziś raczej stanowiąca synonim unieruchomienia znaczeń, już w przedbiegach i w każdym wymiarze dyskusji znajduje się na straconej w krytycznoliterackiej debacie pozycji – w dziwnej roli centrowego *offu*. Tymczasem potencjałem rzeczywistej centrali, a więc *mainstreamu*, byłaby *offowa* zmienność, dążąca każdorazowo do naruszania reguł. Nie musi mieć ten efekt koniecznie związku z literaturoznawczymi tezami badacza, który swoje podstawy wartościowania krytycznoliterackiego lokuje poza *mainstreamem*. Elitaryzm niszy, eleganckiego getta intelektualistów, to kolejny wyznacznik krytycznoliterackiej debaty o centrum i marginesach po 1989 roku, który należałoby uznać za niemożliwy w perspektywie usieciowionej komunikacji o kulturze. Sieciowe debaty o literaturze na fanowskich forach dobitnie ukazują jako wystarczająco wartościotwórczą sferę bezpośrednią komunikację pomiędzy autorami i czytelnikami, posiadającą zazwyczaj charakter szybkiej transakcji. Wykształceni pośrednicy nie są w niej w żaden sposób potrzebni. Debacie krytycznej towarzyszy jednak jak zawsze pewien komunikacyjny schemat, pojawiający się przy wpychaniu do (pożądanego i niepożądanego zarazem) miejsca w *mainstreamie* rozmaitych zjawisk w kulturze – który, powiedziec można, również pasowałby do transakcyjnej przestrzeni. Jakkolwiek warto się w centrum znaleźć, niezmiennie w krytyce jest ono postrzegane w kategoriach tego, co zastane, święte i kanoniczne – i co za chwilę stanie się zachowawcze, o czym nie

⁴²Monika Świerkosz, „Czystej między niewiastami» droga do kanonu”, w tejże: *W przestrzeniach tradycji. Proza Izabeli Filipiak i Olgi Tokarczuk* (Warszawa: IBL, 2015), 156.

będzie warto dłużej mówić. Negatywne nacechowanie tego, co raz zostanie uznane za element *mainstreamu*, stanowi niemal od razu zagrożenie dla każdego liczącego się autorytetu.

W ciągu kilkunastu lat charakter opozycji centrum i marginesów zmienił się wielokrotnie, aby zaowocować jeszcze bardziej chaotycznie funkcjonującymi kryteriami krytyki, przyjmującymi w usieciowionej komunikacji o literaturze postać coraz bardziej zdeformowaną. Intuicyjne i często niedefinitywne przekonania krytyków, dotyczące dzisiaj pojęcia „głównonurtowości”, wynikają wprost z opisywanego przez Uniłowskiego stanu – pochodzącego jeszcze z czasów krzyżowania się i przenikania rozmaitych elementów dawnej i nowej sceny debatowania o sztuce, także literaturze. Ten stan, już ponad dekadę temu prowadzący do permanentnej niemożności wartościowania zjawisk literackich, w latach 90. często kojarzony był pozytywnie – z wolnością, z przenikaniem się niskich i wysokich obiegów artystycznych, wytwarzających wspólnie jeden, egalitarny nurt postmodernistycznej kultury. Pomimo że zasadniczą tezą mojego tekstu pozostaje to, iż pojęcie *mainstreamu* w społeczeństwie sieci wydaje się nieporównywalne z wynikającą raczej z dawnych, zhierarchizowanych układów zinstytucjonalizowanej debaty o literaturze „centralą”, jedna rzecz, jeśli chodzi o nową, polską scenę tej debaty, wydaje się niezmienna. Aleš Erjavec, historyk awangardowej sztuki badający moment transformacji ustrojowej, zachodzącej w krajach satelickich Związku Radzieckiego powszechnie już od lat 80. XX wieku, pisze o pewnej wspólnej cesze „postsocjalistycznego” postmodernizmu. Było nim niezwykle z perspektywy modernizmu na Zachodzie, odziedziczone po sztuce kreowanej w ramach krytyki marksistowskiej, a romantyczne w swojej proveniencji przekonanie o możliwościach sztuki – o jej sprawczej sile, umożliwiającej kształtowanie rzeczywistości poprzez artystyczne działania⁴³. Konsekwentne przypisywanie artystom nadmiernych kompetencji, jeśli chodzi o kwestie „zmieniania świata na lepsze”, według Erjavca stanowi element wyróżniający nowoczesność i ponowoczesność byłych krajów satelickich ZSRR.

Także w Polsce „główny nurt” można by charakteryzować z grubsza jako dominujący w sztuce zespół artystycznych stylów i myśli – podobnie jak ma to miejsce w anglojęzycznym słowniku. *Mainstream* to „kultura centrum”, którą określilibyśmy powszechną w sensie akceptowalnej dla społecznej większości (np. wg *Cambridge Dictionary*). Pojęcie „głównego nurtu” było stosowane w Stanach Zjednoczonych już w latach 50.; zgodnie z nim można mówić nie tylko o *mainstreamowych* mediach, *mainstreamowej* republikańskiej polityce, ale i *mainstreamowych* filmach hollywoodzkich. Na pewno koncepcja *mainstreamu* – jak wszystkie w późnonowoczesnym świecie – przejawia tendencję, żeby się zmieniać i wywracać na nice; wiadomo, że *mainstream* pewne wartości ściąga z rozmaicie rozumianych marginesów, że jest receptywny i że pilnie naśladuje to, co mu się naśladować opłaca. Nikt nie spodziewa się po *mainstreamie* głębokiego wartościowania – ciekawych lektur i sprawiedliwych wyroków. W Polsce dobrze już obecnie wypasionego *mainstreamu* sprawa ma się jednak, jak to w krajach postsocjalistycznych bywa, trochę inaczej. Jego pojęcie pozostaje u nas bowiem anachronicznie elitarne. Dziedziczy ono – podobnie jak niegdyś „centrala” – powagę wynikającą z wysokiego miejsca w hierarchii zjawisk artystycznych, typową dla modernizmu PRL-owskiego, jednocześnie występując w roli (relatywnie i cyfrowo umasowionej) postkultury, która zapewnia *mainstreamowym*

⁴³Aleš Erjavec, „Introduction”, w: *Postmodernism and the Postsocialist Condition*, red. Aleš Erjavec (London: University of California Press, 2003), 24–25.

teżom niespotykaną nośność. Polski *mainstream* – jako twór nie do końca krytycznoliteracki, nie do końca wydawniczy, nie całkiem dziennikarski, ani tym bardziej i z trudem akademicki – dziedziczy po wymieszanej krwi swoich przodków szczególną inteligencką pozę. Z jednej strony nie ma w tym nic złego, z drugiej wiąże się z tym pewien problem – bardzo bowiem się na *mainstreamie* koncentrujemy. Tymczasem przy wszelkich próbach kontaktu czy kontroli okazuje się, że *mainstream* miękko się przesuwają, jakby nie istniał – a okazyjnie staje się nawet nami. Ci, którzy w wodach *mainstreamu* się pływają, uważają, że są z *offu* – a jako dowód na to przedstawiają swoją (ciężką?) pracę. Poza naszym ogólnym *offem* hula coraz bardziej bandycka polityka. *Offowi* wojownicy wszystkich stron, ze skutkiem dostosowanym do rzeczywistej mocy własnego komunikatu, próbują się między sobą różnić, konkurując o to samo miejsce w *mainstreamie*, z którego będą chcieli – przynajmniej pozornie – natychmiast się ewakuować.

Bibliografia

- Bartczak, Kacper. „Język jest grą. Planszówka bez planszy” (2020). <https://www.biuroliterackie.pl/biblioteka/debaty/jezyk-jest-gra-planszowka-bez-planszy/>. Dostęp 17.11.2021.
- Bodzioch-Bryła, Bogusława. „Nowe media wobec jednostki i społeczeństwa”. W: Bogusława Bodzioch-Bryła, Lilianna Dorak-Wojakowska, Michał Kaczmarczyk, Adam Regiewicz. *Przepływy, protezy, przedłużenia...: przemiany kultury polskiej pod wpływem nowych mediów po 1989 roku*, 19-47. Kraków: Akademia Ignatianum w Krakowie, Wyd. WAM, 2015.
- Castells, Manuel. *Spółczesność sieci*. Tłum. Mirosława Marody, Kamila Pawluś, Janusz Stawiński, Sebastian Szymański. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2007.
- Czapliński, Przemysław. *Ruchome marginesy. Szkice o literaturze lat 90*. Kraków: Znak, 2002.
- – –. *Powrót centrali: literatura w nowej rzeczywistości*. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2007.
- – –. „Polityka literatury, czyli pokazywanie języka”. W: *Polityka literatury. Przewodnik Krytyki Politycznej*. red. Kinga Dunin., 6-39. Warszawa: Wydawnictwo Krytyki Politycznej, 2009.
- – –. *Pojęcia krytyczne i krytyka pojęć literackich* (nieautoryzowana wypowiedź w panelu, 2021). <https://www.youtube.com/channel/>
- UCBeKx7WCAAAd5ecuDmokLTdg. Dostęp 23.02.2022.
- Dunin, Kinga. „Kopciuszek, książę DyDo i wolność”. W tejże: *Karoca z dyni*. Warszawa: Wydawnictwo Sic!, 2000.
- Elliott, Anthony. *Współczesna teoria społeczna. Wprowadzenie*. Tłum. Paweł Tomanek. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2011.
- Erjavec, Aleš. *Introduction*. W: *Postmodernism and the Postsocialist Condition*. Red. Aleš Erjavec. Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 2003.
- Iwasiów, Inga. „Wokół pojęć: kanon, homoerotyzm, historia literatury”. *Katedra* 1 (2001): 98-122.
- – –. *Odmrażanie. Literatura w potrzebie*. Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, 2020.
- Janeczko Weronika, „W stronę mainstreamu” (2021). <https://www.biuroliterackie.pl/biblioteka/debaty/w-strone-mainstreamu-1/>. Dostęp 16.11.2021.
- Jankowicz, Grzegorz. „Piękni wygrani. Wpływ nagród na strukturę pola literackiego”. W *Literatura polska po 1989 roku w świetle teorii Pierre’a Bourdieua. Podręcznik*. Red. Grzegorz Jankowicz, Piotr Marecki, Jan Sowa. Kraków: Korporacja „Ha!art”, 2015: 113-155.

- Jarzębski Jerzy. *Apetyt na przemianę*. Kraków: Znak, 1997.
- Kaczmarek, Paweł. *Wysoka łączliwość. Szkice o poezji współczesnej*. Wrocław: Fundacja im. Tymoteusza Karpowicza, 2018.
- Kanon i obrzeża*. Red. Inga Iwasiów, Tatiana Czerska. Kraków: Universitas, 2005.
- Kozicka, Dorota. *Krytyczne (nie)porządki. Studia o współczesnej krytyce literackiej w Polsce*. Kraków: Universitas, 2013.
- Literatura polska 1989–2009: przewodnik*. Red. Piotr Marecki. Kraków: Korporacja „Ha!art”, 2010.
- Literatura polska po 1989 roku w świetle teorii Pierre’a Bourdieu. Podręcznik*. Red. Grzegorz Jankowicz, Piotr Marecki, Jan Sowa. Kraków: Korporacja „Ha!art”, 2015.
- Literatura polska po 1989 w świetle teorii Pierre’a Bourdieu. Raport z badań*. Red. Grzegorz Jankowicz, Piotr Marecki, Alicja Pałęcka, Jan Sowa, Tomasz Warczok. Kraków: Korporacja „Ha!art”, 2014.
- „Literatura w uścisku mediów” [rozmowa redakcyjna]. Uczestnicy: Przemysław Czaplinski, Kinga Dunin, Jerzy Jarzębski, Dariusz Nowacki, Piotr Śliwiński, Marek Zaleski). *Res Publica Nowa* 7 (2000): 49–60.
- Łobodziński, Filip. „O niezgodzie w literaturze” [wypowiedź w panelu, nieautoryzowana do druku]. <https://www.biuroliterackie.pl/biblioteka/nagrania/o-niezgodzie-literaturze/>. Dostęp 16.11.2021.
- Maliszewski, Karol. „Konrad Góra, którego najmocniej czuję” (2016). <https://www.biuroliterackie.pl/biblioteka/debaty/konrad-gora/>. Dostęp 17.11.2021.
- – –. „Zamykam oczy, otwieram oczy” (2021). <https://www.biuroliterackie.pl/biblioteka/debaty/zamykam-oczy-otwieram-oczy/>. Dostęp 17.11.2021.
- Mateusz, Dawid. „Damy wam tam, gdzie was nie ma” (2020). <https://www.biuroliterackie.pl/biblioteka/debaty/damy-wam-tam-gdzie-was-nie-ma/>. Dostęp 17.11.2021.
- Sławiński, Janusz. „Zanik centrali”. *Kresy* 2 (1994). Przedruk w: Janusz Sławiński, *Prace wybrane T. 5, Przypadki poezji*, 335–339. Kraków: Universitas, 2001.
- Śliwiński, Piotr. „Gorzej czy normalnie”. W tegoż: *Przygody z wolnością. Uwagi o poezji współczesnej*, 11–21. Kraków: Znak, 2002.
- Świerkosz, Monika. „«Czystej między niewiastami» droga do kanonu”. W tejsze: *W przestrzeniach tradycji. Proza Izabeli Filipiak i Olgi Tokarczuk w sporach o literaturę, kanon i feminizm*, 156–178. Warszawa: IBL, 2015.
- Uniłowski, Krzysztof. „Cała prawda o «prozie środka», cz. 2”. *FA-art* 4 (2002): 32–41.
- – –. *Granice nowoczesności. Proza polska i wyczerpanie modernizmu*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2006.
- – –. *Kup pan książkę! Szkice i recenzje*. Katowice: Wydawnictwo „FA-art”, 2008.
- Warczok, Tomasz, Alicja Pałęcka, Piotr Marecki. *Pole literackie w Polsce po 1989 roku*. W: *Literatura polska po 1989 w świetle teorii Pierre’a Bourdieu. Raport z badań*, red. Grzegorz Jankowicz, Piotr Marecki, Alicja Pałęcka, Jan Sowa, Tomasz Warczok, 91–162. Kraków: Korporacja „Ha!art”, 2014.

SŁOWA KLUCZOWE:

K A N O N

opiniotwórcza centrala

MAINSTREAM/GŁÓWNY NURT

ABSTRAKT:

Artykuł zarysowuje definicję pojęcia „mainstreamu” („głównego nurtu”) w odniesieniu do dawnego pojęcia kanonu oraz opiniotwórczej centrali (czy też centrum) jako określeń w debacie publicznej stopniowo zastępujących bardziej tradycyjne i instytucjonalnie uzasadnione przesłanki krytycznoliterackiego wartościowania. Przemiany znaczenia „kanonu literackiego”, które przyszyły wraz z uzależnieniem tegoż wartościowania od pragmatyki nowego rynku kultury, a powiązane były z transformacją ustrojową po 1989 roku, zostały już szeroko w ciągu ostatniego z górą dwudziestolecia omówione i przedyskutowane. Pojęcie „mainstreamu” traktuje się często w krytyce jako ich zastępnik. Zadaniem tego tekstu jest wskazanie różnicy powyższymi terminami a „mainstreamem”, który uznać można za twór w większej mierze uzależniony od usieciowionego modelu komunikacji w społeczeństwie uwarunkowanym przez pewne czynniki kształtowania kultury już na „globalnej” zasadzie.

SPOŁECZEŃSTWO SIECI

krytyka literacka

krytyka literacka w mediach cyfrowych

DEBATA O LITERATURZE W MEDIACH DZIENNIKARSKICH

NOTA O AUTORCE:

Joanna Orska – prof. dr hab., pracuje na Uniwersytecie Wrocławskim w Instytucie Filologii Polskiej (Zakład Historii Literatury Polskiej po 1918 r.). Jako literaturoznawczyni zajmuje się nowoczesną i współczesną literaturą, zwłaszcza problemami awangardy i neoawangardy w odniesieniu do zjawisk w kulturze XX i XXI wieku. Specjalizuje się także w zagadnieniach związanych z krytyką literacką i z nowymi metodologiami badań literackich. Jest kierowniczką Pracowni Współczesnych Form Krytycznych. Autorka książek *Przełom awangardowy w dwudziestowiecznym modernizmie w Polsce* (2004), *Liryczne narracje. Nowe tendencje w poezji polskiej 1989–2006* (2006), *Republika poetów. Poetyckość i polityczność w krytycznej praktyce* (2013). Ostatnio wydała *Performatywy. Składnia/retoryka, gatunki i programy poetyckiego konstruktywizmu* (2019).